

Gamla kyrkogården i Sandviken

Kulturhistorisk inventering

Gamla kyrkogården
Sandvikens stad och kommun
Gästrikland
2002–2004

*Daniel Olsson
Klara Wirdby*

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa i länsmuseets butik, beställa på tfn 026-65 56 35 eller e-post butiken@xlm.se

Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Telefon 026-65 56 00
Fax 026-65 56 29
butiken@xlm.se
www.lansmuseetgavleborg.se

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Gamla kyrkogården i Sandviken

Kulturhistorisk inventering

Gamla kyrkogården
Sandvikens stad och kommun
Gästrikland
2002–2004

Rapport 2005:10
Daniel Olsson
Klara Wirdby

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Telefon 026-65 56 00

Fax 026-65 56 29

© Länsmuseet Gävleborg 2005

Utgiven i samarbete med Sandvikens församling

Omslagsbild: Gamla kyrkogården i Sandviken från nordost med Sandvikens kyrka i bakgrunden.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 96.0419

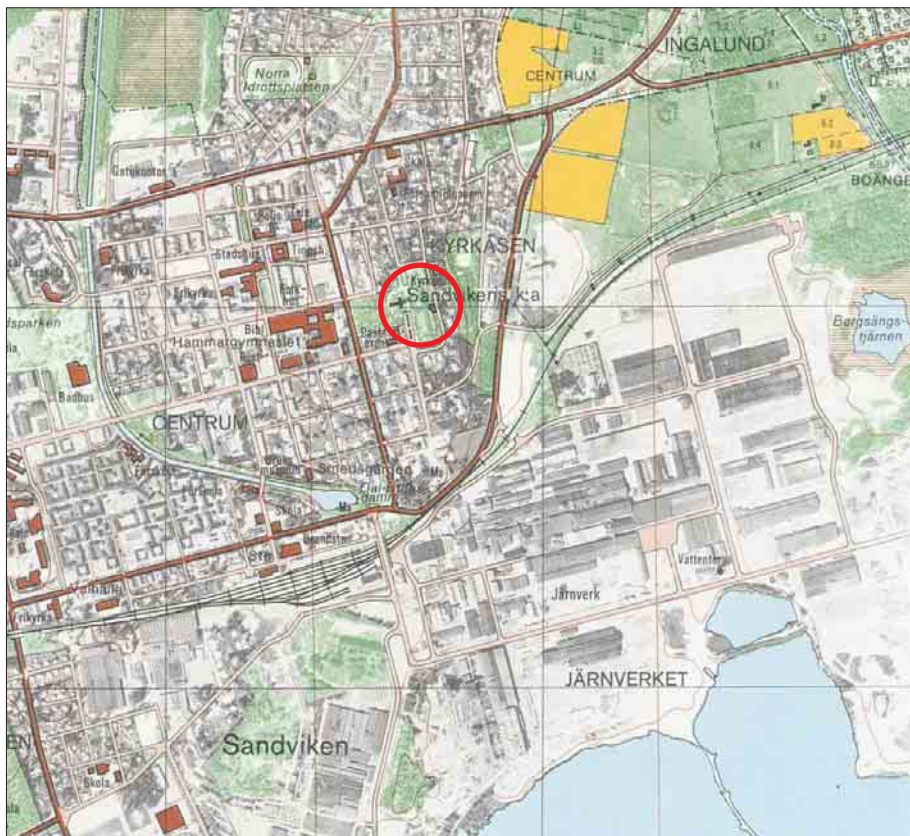
ISSN 0281-3181

Kopiering: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Inledning	6
Metod	7
Inventering	7
Fotografering.....	7
Arkiv	8
Litteratur.....	8
Kyrkogårdens framväxt i Sverige	8
Medeltid	9
1600- och 1700-talens kyrkogård.....	10
1800-talet	11
1900-talet	12
Minneslundar.....	13
Skogskyrkogårdar	14
Lagar.....	14
Historik	14
Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.	15
Begravningslagen (1990:1144)	15
Skötselråd.....	16
Rengöring av sten.....	16
Lagning av sprickor och flisor.....	17
Underhåll av gjutjärn	18
Underhåll av trä	18
Inskriptioner, förgyllning och målning	18
Historik.....	18
Högbos historia.....	18
Sandvikens församling.....	19
Gamla kyrkogården i Sandviken.....	21
Kyrkogårdsbeskrivning	23
Planform	23
Omgärdning	23
Vegetation	24
Byggnader	24
Kvartersstruktur	26
Kvartersvis beskrivning.....	27
Kulturhistoriskt värde och bevarande	32
Bevarandevärda strukturer.....	33
Särskilt bevarandevärda gravvårdar	37
Förteckning över särskilt bevarandevärda gravvårdar	41
Gamla kyrkogården – allmän karaktäristik	45
Referenser	46

Bilaga: Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

*Bild 1. Utdrag ur Gula kartan 13G:48 med inventeringsområdet markerat.
Skala 1:20 000.*

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Sandvikens församling genomfört en kulturhistorisk inventering av Gamla kyrkogården i Sandviken under 2002–2004. Arbetet har utförts av antikvarierna Daniel Olsson och Klara Wirdby. Inventeringen har delvis bekostats genom kyrkoantikvarisk ersättning.

Den utformning vi förknippar med dagens kyrkogårdar, med t.ex. alléer, formklippta träd, gravvårdar i rader och gångsystem, är en relativt ung företeelse. Under medeltiden var kyrkogårdarna gräsbevuxna utan några träd eller planteringar. Gravplatsen omgärdades av en bogårdsmur och kunde även användas som plats för marknader. Djur betade kyrkogårdarna och höll dem öppna. Under senare delen av medeltiden började man gravsätta inne i kyrkorna, då framför allt människor ur de högre stånden.

Under 1600- och 1700-talen förändrades inte kyrkogårdarna så mycket. En författning genomdrevs däremot i början på 1800-talet som krävde ritningar med trädplanteringar och striktare planer och 1815 förbjöds kyrkogårdar inne i städerna. Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till den utformning som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Under 1900-talets tidigare del tillkom många skogskyrkogårdar som hämtar sin inspiration från den inhemska naturen och sedan mitten av 1900-talet har minneslunden varit en populär gravsättningsform.

Flera lagar reglerar de kulturhistoriska värdena på kyrkogårdarna. Främst reglerar Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. hur de kulturhistoriska värdena ska behandlas, men även Begravningslagen (1990:1144) tar upp kulturhistoriska värden.

Genom bildandet av Sandvikens järnverk 1862 växte ett nytt samhälle fram söder om det sedan länge etablerade Högbo. År 1878 anlades en liten begravningsplats för familjen Göransson, järnbrukets ägare, och inte långt från denna byggdes en kyrka och en ny stor allmän kyrkogård anlades på 1880-talet. Befolkningen i Sandviken växte snabbt och 1928 anlades därför en ny kyrkogård, i form av en skogskyrkogård i Sandvikens södra del och tre år senare var det även tid att uppföra en ny kyrka. År 1935 bytte församlingen namn från Högbo till Sandvikens församling.

Gamla kyrkogården i Sandviken ligger på krönet av den ås som löper i nordsydlig riktning mellan Sandviken och Ockelbo. Kyrkogården har vinklad planform och är indelad i 17 kvarter. Kvarter 1 utgörs huvudsakligen av prästgravar innanför den gamla kyrkans grundmurar. Kvarter 2 ligger väster därom och detta utgörs i likhet med kvarter 3–7 av större familjegravar. I kvarter 5 ingår även den Göranssonska familjegraven som närmast utgör ett eget kvarter med omgärdning. Kvarter 11–14 är placerade i en fyrkant med en rund plats i mitten. Slutligen är kvarter 15–20 likartade i sin utformning med enkelgravar. Söder om kvarter 20 ligger kyrkogårdens minneslund. Kyrkogården omgärdas av en slaggstensmur, en tegelmur vid minneslunden och ett gjutjärnsstaket. Genom kyrkogården löper raka alléer av lövträd. Gravrader samt kvarter avgränsas på vissa delar av olika relativt låga häckar. I övrigt täcks kyrkogården av gräsytor med gångar med plattläggning eller grus. På kyrkogården ligger det gamla gravkapellet från 1900-talets början som numer används som materialförråd. Väster om kyrkogården ligger Sandvikens nya kyrka, en monumental tegelbyggnad placerad i östvästlig riktning med tornet över kyrkorummets kor. Väster om kyrkan leder en bred stentrappa ned till Kyrkparken där S:t Staffan står staty.

Det kulturhistoriska värdet på kyrkogården omfattas till stor del av det som

karaktäriserar kyrkogården. Dels finns övergripande strukturer och kvaliteter som karaktäriserar kyrkogården och dels har ett antal särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar valts ut och de presenteras separat i en bilaga.

De värdefulla strukturer som finns på Gamla kyrkogården i Sandviken är den vegetation och markbeläggning som förekommer, kvartersindelningen som råder samt variationen mellan olika gravvårdar, både avseende ålder och utformning. Det är därför viktigt att inte förändra dessa karaktärsdrag. Det är även av vikt att bevara äldre gravvårdar på ursprunglig plats och att anpassa nya gravvårdar efter de omgivande, avseende materialval, dimension och form.

Tillkomst av nya gravvårdar på Sandvikens gamla kyrkogård bör i första hand ske i de kvarter som har många sådana, det vill säga kvarter 4–5, 11 och 15–20. I kvarter 1–3, 6–7, 12–14 samt inom den Göranssonska familjegraven i kvarter 5, återfinns de flesta äldre gravvårdarna och här ska större krav ställas på anpassning. Höga krav ska även ställas på nya vårdar i kyrkogårdens ytterkanter som idag domineras av större familjegravar från tidigt 1900-tal. Kyrkogårdens minneslund och Kyrkoparken är också viktiga miljöer att vårda och bevara för framtiden.

Sammantaget har Sandvikens gamla kyrkogård trots senare tillägg och förändringar behållit mycket av sin ursprungliga karaktär med starka band till bruksnäringen och därmed även till Sandvikens historia.

INLEDNING

Länsmuseet Gävleborg har under 2002 och 2003 på uppdrag av Sandvikens församling genomfört en kulturhistorisk inventering av Gamla kyrkogården i Sandviken. Församlingen har sökt och beviljats kyrkoantikvarisk ersättning för att bekosta inventeringen. Inventeringen har utförts av antikvarierna Daniel Olsson och Klara Wirdby. Vid urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar har även antikvarie Anna-Karin Martinsson vid Länsmuseet Gävleborg medverkat. Arkivarie Bosse Hedblom vid Sandvikens centralarkiv har hjälpt till att ta fram historik och personhistoria.

Begravningsplatser är kulturhistoriskt intressanta miljöer. De berättar om lokalbefolkningen och lokalhistorien. Gravvårdar och kyrkogårdar uppvisar arkitektoniska strömningar och visar på äldre tiders hantverksskicklighet i detaljer som t.ex. sten- och gjutjärnsarbeten.

Våra kyrkogårdar genomgår samtidigt en ständig förvandling och modernisering för att tillgodose vår tids krav på tillgänglighet, såsom handikappanpassning och god arbetsmiljö. Dessa förändringar ska enligt lag göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena. Dagens regelsystem lägger stort ansvar på förvaltarna att vårda och underhålla begravningsplatserna utan att minska eller förvanska de kulturhistoriska värdena. För att underlätta för denna förvaltning krävs kulturhistoriska underlag. Att precisera dessa kulturhistoriska värden och ta fram kulturhistoriska underlag blir kulturmiljövårdens uppgift. Föreliggande inventering och dokumentation är tänkt som ett sådant underlag.

För att underlätta och uppmuntra till att inventeringsarbetet på Sveriges kyrkogårdar kommer till stånd har Riksantikvarieämbetet tagit fram en skrift, *Vägledning för inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser*. Denna vägledning har legat till grund för inventeringsarbetet av Sandvikens gamla kyrkogård. Sandvikens gamla kyrkogård har tidigare även förärats en egen diktsamling med

titeln *Sandvikens kyrkogård*, utgiven 1927 av signaturen C. D. Ur denna har de två första stroforna hämtats, vilka kan passa som inledning till denna rapport.

*Följ mig en stilla stund
hän till de dödas stad
där se vi rad vid rad
vårdar och kullar gröna
med blommor sköna*

*Här är det heliga rum
och människan bliver stum
inför dödens majestät
då hon går fram med tysta fjät,
många har här i tiden gått
till dess att de sin vila fått.*

METOD

Inventeringen av Gamla kyrkogården i Sandviken är en av tre kyrkogårdsinventeringar som genomförts av Läns museet Gävleborg på uppdrag av Sandvikens församling. Samtliga tre inventeringar har genomförts med samma metod. Inventeringen bygger på det fältarbete som gjorts under sommarsäsongerna 2002 och 2003.

Sammanställningen, som gjorts i form av denna rapport, innehåller historik, en beskrivning samt en karaktärisering av kyrkogården. Sammanställningen avslutas med en kulturhistorisk värdering där bevarandevärda strukturer och gravvårdar preciseras. Målsättningen är att den kulturhistoriska värderingen ska ligga till grund för fortsatt vård- och underhållsarbete på kyrkogården.

De gravvårdar som inventerats separat och utpekats som kulturhistoriskt värdefulla redovisas i bilaga med gravvårdsnummer, fotografi samt urvalskriterium. I rapporten avser begreppet ”gravvård” gravanordningen ovan jord med t.ex. omgärdning, växtlighet, skulptur, sten, kors, osv.

Inventering

Fältarbetet har utförts i två etapper. I den första etappen inventerades kvarteren var för sig avseende bland annat omgivning, omgärdning, vegetation, planform, gravvårdstyper och gravvårdsmaterial. I den första etappen identifierades även de kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna som sedan har inventerats separat i etapp två. Inventeringen avser bland annat troligt tillkomstår, stildrag, utformning, beskrivning av gravvårdens omgärdning och ytmaterial samt gravvårds- och inskriptionstyp.

Fotografering

Fotografering har skett med digitalkamera. Det digitala bildmaterialet har fungerat som arbetsmaterial under fältarbetet och för illustrationer i sammanställningen. De digitala bilderna har förtecknats, bränts på CD och förvaras i Läns museet Gävleborgs bildarkiv.

Kyrkogården har fotodokumenterats i sin helhet avseende omgärdning, struktur, vegetation, gångsystem och byggnader. Varje kvarter har även fotodokumenterats separat. Slutligen har de gravvårdar som inventerats i etapp två fotodokumenterats.

Arkiv

Inventeringen har kompletterats med arkivstudier. Följande arkiv har använts:

- Läns museet Gävleborgs arkiv
- Länsstyrelsen Gävleborg, kulturmiljö, ärendearkiv
- ATA, Antikvariskt Topografiskt Arkiv i Stockholm
- Sandvikens kommuns centralarkiv
- Sandvikens församlings arkiv i Västanbyn, Sandviken
- Pastorsexpeditionen i Sandvikens församling

Litteratur

Inför inventeringen av Sandvikens gamla kyrkogård har tillgänglig litteratur över kyrkogårdar och kyrkogårdsinventeringar studerats. Studerad litteratur och litteraturstudiens syfte kan delas upp i tre delar.

Först har bakgrundskunskap inhämtats om kyrkogårdens historia, vilket bl.a. sammanställts i rapportens kapitel *Kyrkogårdens framväxt i Sverige*. Här har H. Wadsjö och S. Ambrosianis *Kyrkogårdskonst* och E. Buchts *Kyrkogårdens gröna kulturarv* varit vägledande. M. Westerdahls *Den svenska skogskyrkogården* har givit en bra beskrivning av skogskyrkogårdens framväxt. I informationsmaterialet *Kyrkoantikvarisk ersättning, vård och underhållsplanering. Information till församlingar och samfälligheter om vård av kyrkliga kulturminnen* från Svenska kyrkan finns en sammanfattning över svensk kyrkogårdshistoria som varit användbar.

För att hitta en metod för själva inventerings- och fältarbetet har i en andra del olika material studerats. Främst har två källor använts. Dels har de inventeringar som Göteborgs Stadsmuseum genomförde under 1993 fungerat som goda förebilder. Dels har mycket information och kunskap hämtats från Riksantikvarieämbetets skrift *Vägledning för inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser*. Annan litteratur som behandlar kyrkogårdsinventeringar och som studerats är Riksantikvarieämbetets bok *Kyrkogårdens form och miljö* samt ett specialnummer av tidskriften *Kulturmiljövård* (6:1989) om kyrkogårdar, utgiven av Riksantikvarieämbetet. Även inom metodarbetet har ovan nämnda informationsmaterial från Svenska kyrkan om bl. a. kyrkoantikvarisk ersättning använts. Läns museet Gävleborg genomförde 1998 en inventering av Ljusdals kyrkogård som också fungerat som underlag.

Slutligen har församlingens eget utgivna material samt arkivmaterial använts som underlag för sammanställningen av församlingens och kyrkogårdens historik.

KYRKOGÅRDENS FRAMVÄXT I SVERIGE

Den uppfattning vi förknippar med en kyrkogård av idag med alléer, trädplaneringar, formklippta buskar, gångsystem och gravstenar i rader är en relativt ung företeelse. Inte förrän på 1800-talet började man över huvud taget plantera träd och formklippa buskar på kyrkogårdarna. Under nästan tusen år har istäl-

let kyrkogården varit fri från vegetation och utan annan utsmyckning än olika gravmonument i en vildvuxen gräsmatta eller någon slags äng. För att ge en bild av dagens kyrkogårdars historiska förankring följer en historisk redovisning från medeltiden fram till idag.

Medeltid

Kunskapen om hur medeltidens och stormaktstidens kyrkogårdar såg ut i detalj är fragmentarisk. Den information som finns tillgänglig idag är bevarade kopparstick, ritningar samt enstaka gravvårdar eller gravbyggnader.

Kristendomen kom genom den katolska kyrkan till Sverige kring år 1000. När kyrkorna skulle anläggas fick tomten för kyrkan skiljas ut från den oskiftade jorden, på samma sätt som bytomterna. Kyrkogården delades ofta upp mellan de olika byarna så att alla fick sin bestämda gravplats. Ända in på 1800-talet fanns denna tradition, att man begravdes i sin "ättehög", kvar på många platser.

Den medeltida kyrkogården var gräsbevuxen utan några träd eller planteringar. Kyrkogården var tydligt avgränsad utåt till skydd mot både folk och få samt andra angrepp mot den vigda jorden. Avgränsningen kunde bestå av träbalkar täckta med spåntak eller en mur av sten. Benämningen var bogårdsmur men blev senare kyrkogårdsmur. Klostrens uppkomst på 1100-talet influerade också kyrkogårdarnas utformning, bl.a. genom att nya växter introducerades såsom buxbom.

Under medeltiden användes kyrkogården inte bara som en religiös plats, utan den fungerade även som en allmän plats där sammankomster av olika slag hölls. T.ex. var det en plats för handel och i vissa fall hölls mindre marknader på kyrkogården.

Under medeltiden började även kyrkobyggnaden fungera som begravningsplats, först och främst för personer ur det adligaståndet. Så småningom gavs möjligheten till kungliga personer, högadeln och kyrkans välgörare. Under senmedeltiden öppnades kyrkan som begravningsplats för hela det övre samhällsskiktet.

Bild 2. Trönö gamla kyrka i Hälsingland. Kyrkan och kyrkogården härstammar från medeltiden och här finns även den gamla bogårdsmuren bevarad även om den restaurerats kraftigt.

1600- och 1700-talens kyrkogård

Under 1600-talet rädde till stor del fortfarande medeltida förhållanden på kyrkogårdarna. Det var en trädfattig plats där djur gick och betade i det höga gräset. Ändå hade Martin Luther redan under reformationen föreslagit att flytta kyrkogårdarna utanför städerna. Luther ville förvandla medeltidens kyrkogård från marknadsplats till en plats för kristlig andakt och begrundan. Gustav Vasa försökte i ett förmaningsbrev 1554 stadga att gravplatserna inte fick förorenas av djur och deras vidrigheter utan att kyrkogårdarna skulle hållas och bevaras på ett kristligt sätt. Samtidigt ingick gräsbete för kreatur ända fram till 1819 i klockarens löneförmåner. Utifrån detta kan man konstatera att det snarare handlade om en vilja än något som fick något större genomslag.

Större omsorg kom att ägnas åt kyrkorummet med förnäma gravhällar, fristående gravkor eller pompöst inredda gravrum i valv och kamrar. Gemene mans begravningsplats, som alltid varit kyrkogården, blev således förbisedd. De gravvårdar som fanns på kyrkogården var troligen små gräs- eller sedumbevuxna gravkullar eller enkla trävårdar nedstuckna i gräset.

Stormaktstiden medförde ökad handel och krig och nya influenser nådde Sverige. I profana trädgårdar vid slott och herrgårdar började alléer planteras. Under 1600-talets senare del hade den idag så vanliga parklinden introducerats.

Rent praktiskt genomfördes inga omvälvande förändringar på kyrkogårdarna under 1700-talet. Det fördes däremot en livlig diskussion bland de upplysta om att något behövde göras för att råda bot på kyrkogårdarnas planlösa utformning, ohälsosamma placering i städerna, okristliga skick och bristande skötsel. Några predikade att de bibliska gravplatserna låg i det fria och inte inne i kyrkobyggnader och att det nuvarande gravskicket var okristligt. I det sammanhanget var även önskan att göra kyrkogården till en plats för andakt viktig. Andra hävdade vikten av estetik genom planerade gångar och alléer för att råda bot på problemen. De synpunkter som vägde tyngst för en förändring var däremot de hygieniska. Att begrava de döda inne i kyrkorna ansågs smittospridande och

Bild 3. Rullbo kyrkogård i Los socken med Orsa Finnmark anlades så sent som 1865 men uppvisar samma struktur som de äldre kyrkogårdarna.

ohälsosamt. År 1783 förbjöds försäljning av gravar och begravning av lik inne i kyrkorna. De överfulla kyrkogårdarna inne i städerna ansågs även de ohygieniska och sanitärt olämpliga. Enligt samtida dokument låg de dödas ben ännu och vräkte inför allas blickar på de överfulla kyrkogårdarna i städerna.

1800-talet

I början av 1800-talet genomdrevs en författning som krävde ritningar med trädplanteringar och striktare planer på de nya kyrkogårdarna. År 1815 förbjöds begravningar inne i städer och byar, istället skulle nya kyrkogårdar uppföras utanför tätorterna. Dessa bestämmelser kan ses som svar på den debatt som fördes under 1700-talet.

De nya kyrkogårdarna var symmetriskt uppbyggda med gångar, kvarter och trädalléer. Trädplanteringarna var ett viktigt inslag. Speciellt på de nyanlagda kyrkogårdarna tillämpades en stram parkkaraktär. Landsortens kyrkogårdar var däremot fortfarande enkla med sparsam vegetation, möjligtvis hade en trädkrans planterats.

Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till den utformning som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Fler planteringar hade anlagts samt lummiga alléträd, hängträd och vintergröna häckar. Nu blomstrade även stenindustrin och gjuteriverksamheten vilket bidrog till att gravvårdarna kunde börja massproduceras. De ofta höga vårdarna i granit, marmor och kalksten samt staket, urnor, och kors av gjutjärn, är karaktäristiska för slutet av 1800-talet.

Parallellt med utvecklingen av den strama parkkyrkogården, som även kan kallas kyrkogårdsträdgården, gick en annan utveckling i delvis motsatt riktning. I Europa utvecklades en parkkyrkogård som innebar en större kyrkogård med friare och mer oregelbundna former. Inspirationen hämtades från den engelska parkens friare former och landskap. Den första parkkyrkogården av detta slag anlades i Hamburg 1877. Skogskyrkogården, som i Sverige blev populär från början av 1900-talet kan sägas ha utvecklats från den friare parkkyrkogården.

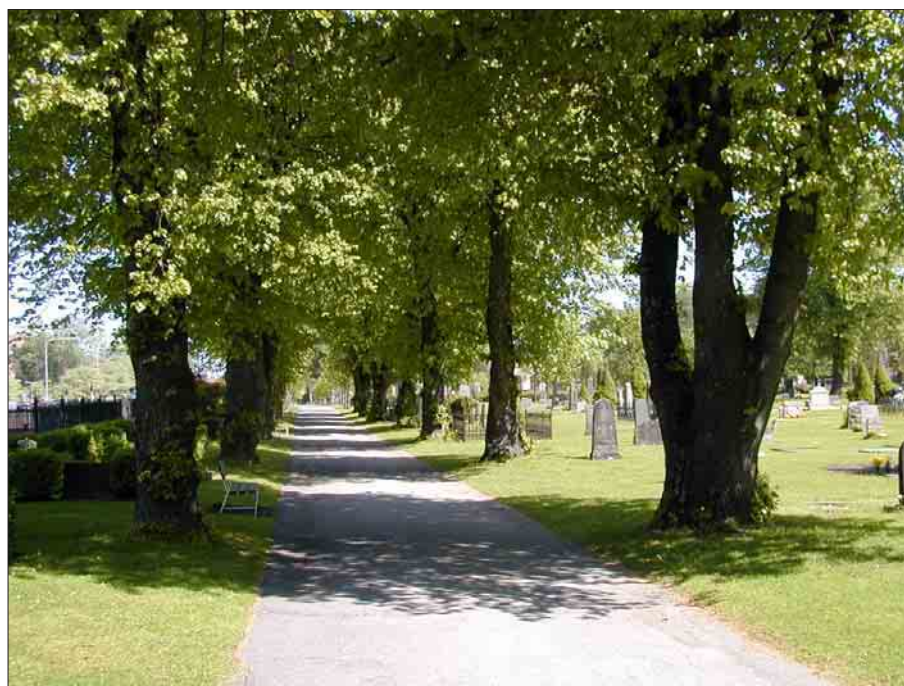

Bild 4. Gamla kyrkogården i Gävle är typisk för de kyrkogårdar som anlades i början av 1800-talet med sina mycket symmetriska former i alléer och gångsystem.

Bild 5. Södra kyrkogården i Sandviken är till stor del inspirerad av parkkyrkogården med friare former i träd och buskar.

Bild 6. På Södra kyrkogården i Sandviken är delar av kyrkogården uppbyggda i den anda som rådde under mitten av 1900-talet.

1900-talet

Det tidiga 1900-talet kännetecknas av en utveckling av det senare 1800-talets kyrkogård. Massproduktionen av gravstenar fortsatte och strängare utformningsbestämmelser ledde till att variationen på kyrkogårdarna till stor del försvann. Även vegetationens utformning blir enklare. Stora gräsmattor med enkla rygghäckar blir vanligt istället för grusgravar och olika häckarrangemang. Träden är dock fortfarande dominerande på kyrkogårdarna. Skogskyrkogård-

darna däremot har en variationsrikedom i formspråk och vegetation, trots att gravstenarna liknar dem på övriga kyrkogårdar.

Gravkvarteren under 1950- och 60-talen kännetecknas av just krav på rationell skötsel och enhetlig utformning. Detta ledde till nästan identiskt lika gravvårdar stående i rad med rygghäckar mellan raderna. Gångar såddes igen för att ingå i den allmänna gräsytan, arbetskrävande häckarrangemang eller kantstenar runt vårdarna togs bort och alléträd gallrades ut.

Under de senaste årtiondena har de stränga reglerna för gravvårdarnas utformning mjukats upp och ett större utrymme ges för personligt formspråk. Ännu är det dock svårt att värdera det senare 1900-talets utformning av kyrkogårdarna och dess gravvårdar ur kulturhistorisk synpunkt.

Minneslundar

Under 1900-talets senare tid har ett nytt gravskick med minneslundar uppkommit. Eldbegängelse och nedgrävning av aska i mer eller mindre anonym form har däremot lång förhistoria i vårt land. Liknande jordning har skett ända från bronsåldern fram till 1100-talet då Sverige kristnades. Ibland hade graven inget synligt märke alls medan man i andra fall reste en sten eller en hög på platsen.

Eldbegängelse i vår tids mening har funnits sedan slutet av 1800-talet. I England bildades de första eldbegängelseorganisationerna på 1870-talet. Svenska Eldbegängelseföreningen bildades 1882. Gravskicket att gräva ned eller strö ut aska inom ett gemensamt område i en minneslund har funnits sedan 1958. Det grundas på ett tillägg i den då gällande kungörelsen från 1933 om eldbegängelse. I samband med 1958 års tillägg tillkom även möjligheten att strö ut aska på en plats som inte är begravningsplats.

Minneslunden kan sägas vara en modern form av gemensamhetsgrav. Den avlidnes aska grävs ned eller sprids ut någonstans inom minneslunden för att vara mer anonym. Hela lunden blir då en minnesplats för de anhöriga istället för en specifik gravvård som kräver skötsel och omvårdnad. Anläggandet av minneslundar kräver dock omsorgsfull planering för att kännas som värdiga och uppskattade platser för de anhöriga.

Bild 7. Minneslunden på Gamla kyrkogården i Sandviken anlades 1966.

Skogskyrkogårdar

Skogskyrkogårdarna i Sverige har olika uppkomst och tre olika kategorier kan urskiljas. Dels skogskyrkogården i väglöst land med stort avstånd till närmaste kyrkogård, dels pest- och kolerakyrkogårdar som anlades utanför städerna utan arkitektoniska eller långsiktiga ambitioner. Till sist kan man urskilja skogskyrkogårdar som har ett nationalromantiskt ursprung och det är dessa som vi främst förknippar med en skogskyrkogård idag. Denna beskrivning utgår ifrån den senare kategorin.

Som tidigare nämnts växte en annan sorts kyrkogård fram samtidigt som kyrkogårdsträdgården utvecklades på slutet av 1800-talet. Den kallas parkkyrkogården eller landskapskyrkogården och kan härledas till den engelska parkstilen. Utmärkande för de första anläggningarna var deras karaktär av stads- och fri-luftspark. De bestod av lummiga planteringar utmed svängda gångar och dammar med gravar samlade i strödda grupper. Park- och landskapskyrkogårdarna uppkom som en reaktion på de stora och ödsliga gravfält som anlades utanför städerna under 1800-talet.

Vid sekelskiftet växte de romantiska idealen fram och nu hämtades inspiration från den inhemska vilda naturen. Den gestaltade kyrkogården som växte fram under denna tid innebar en attitydförändring till naturen. Den fattiga utmarkens tall- och granskog, som i årtusenden betraktats som lite skrämmande, och betydligt mindre värdefull än åkern och lövängen, blev nu ett ideal.

Den medvetet gestaltade skogskyrkogården i Sverige härrör från början av 1900-talet. På 1920-talet uppkom flertalet skogskyrkogårdar men skogskyrkogårdens glansperiod inträffade först på 1930- och 40-talen. Troligtvis hör det samman med att först då blev ett naturanpassat byggande vanligt där den ursprungliga vegetationen runt omkring bevarades.

Ännu idag anläggs skogskyrkogårdar i Sverige. Kanske är dessa så populära på grund av att naturen upplevs som viktig i och invid våra tätorter av miljö- och rekreationsskäl.

LAGAR

I följande kapitel beskrivs de lagar som behandlar vård och underhåll av begravningsplatser samt de kulturhistoriska värdena på kyrkogården. Kapitlet inleds med en kort historik över hur dagens regelverk utvecklats. Vidare följer en redovisning av de lagar som reglerar kyrkogårdarnas utformning idag.

Historik

Det lagliga skyddet för kyrkor och kyrkliga miljöer i vårt land går långt tillbaka i tiden. Den första skyddslagstiftningen för kulturvärden kom redan under stormaktstiden i och med 1666 års Fornvårdsplakat. Landshövdingarna och domkapitlen kom att från år 1746 kontrollera kyrkobyggandet och från 1759 krävdes Kungl. Maj:ts godkännande av ritningar till kyrkor. Överintendenten hade det fackmässiga ansvaret för kyrkobyggandet vilket från 1817 övergick till Överintendentsämbetet. Överintendentsämbetet ombildades 1917 till Kungl. Byggnadsstyrelsen.

År 1920 tillkom en kungörelse rörande det offentliga byggnadsväsendet vilken medförde att statlig prövning krävdes även för begravningsplatser. Kungl.

Byggnadsstyrelsen omorganiserades 1967 och prövningen av kyrkobyggnader och begravningsplatser överfördes till Riksantikvarieämbetet. Prövningen decentraliserades 1995 till länsstyrelserna.

1989 års författningsändring innebär att det läggs större ansvar på själva pastoraten för utformningen av kyrkogården. Viss prövning sker hos byggnadsnämnden och länsstyrelsens prövning begränsas till kulturmiljövårdens intressen.

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

I fjärde kapitlet i Lagen om kulturminnen m.m. regleras bestämmelserna om de kyrkliga kulturvärdena. Kapitlet har tre avsnitt som omfattar kyrkobyggnader och kyrkotomter, kyrkliga inventarier samt byggnadsplatser. Endast kyrkor och kyrkogårdar anlagda före 1940 står under statlig tillsyn, men lagstiftningen kan omfatta även yngre kyrkor och kyrkogårdar efter beslut av Riksantikvarieämbetet. Den statliga tillsynen ska omfatta endast de kulturhistoriska värdena. Till de kulturhistoriska värdena räknas även konstnärliga värden.

I kapitlets tredje avsnitt rörande begravningsplatser sägs i 11 §:

”I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.”

Vidare lyder 13 §:

”För begravningsplatser som är anlagda före 1940 krävs tillstånd av länsstyrelsen

- för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,*
- för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.”*

Med väsentlig ändring omfattas bl.a.

- ändring av hägnad,*
- ändring av material eller färgsättning av anordning inom begravningsplatsen,*
- ändring av konstnärlig utsmyckning på begravningsplatsen,*
- ändring av vegetationens arkitektoniska och rumsskapande karaktär,*
- större ändringar av gravkvarter och vägsystem,*
- åtgärder som i sig själva inte är väsentliga men som får betydelse för anläggningens helhetsverkan om de upprepas såsom borttagande av gravramar, staket och dylikt kring gravplatser, samt*
- ändring av belysning.*

Fjärde kapitlets andra del om kyrkliga inventarier berör delvis även kyrkogårdarna. 6 § lyder:

”Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl.”

I samma kapitel reglerar 7–10 §§ att det för avyttring, reparation, ändring, flyttning m.m. av sådana inventarier krävs tillstånd av Länsstyrelsen. Här regleras även bestämmelser om förteckning över kyrkliga inventarier. Slutsatsen av detta är att de kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna betecknas som kyrkliga inventarier och därmed tas upp i inventarieförteckningen.

Begravningslagen (1990:1144)

I begravningslagen finns några paragrafer i 7:e kapitlet som kan komma att beröra de kulturhistoriska värdena. 25 § inleder avsnittet om gravanordningar m.m. och lyder:

”Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.”

Gravrättsinnehavaren äger och bär ansvaret för gravvården så länge gravrätten gäller och under den tiden har innehavaren rätt att ändra eller plocka bort gravvården, med vissa restriktioner enligt 26 §:

”Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.”

Med stöd av 25–26 §§ kan gravvårdarnas utformning styras för att anpassas till de kulturhistoriska värdena på kyrkogården, då det ingår i god gravkultur. De kulturhistoriska värdena och riktlinjer för anpassning ska vara tydligt formulerade.

När gravrätten upphör är det vanligt att gravvården överlämnas till kyrkogårdsförvaltningen som då har möjlighet att upplåta platsen till en ny gravrättsinnehavare. Det är dock viktigt att påpeka att alla avlidna, kist- som urnbegravda, vilar i frid. Oavsett om en gravrätt övergår till en ny gravrättsinnehavare och en ny gravvård anläggs, finns de som i äldre tid lagts till vila i graven kvar. Kyrkogårdsförvaltningen för register över vilka personer som vilar i en grav.

Om graven har ett kulturhistoriskt värde bör den bevaras enligt 37 § i avsnittet om gravrättens upphörande:

”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.”

Målet är att bevara kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar på ursprunglig plats för att inte det historiska sammanhanget ska gå förlorat. Endast i undantagsfall bör man ställa upp vårdarna på annan plats på kyrkogården.

SKÖTSELRÅD

För att underlätta vårdarbetet med gravvårdar ges några generella riktlinjer över hur olika material kan underhållas och skador åtgärdas. Det viktigaste är att vårdinsatserna inte får skada gravvården. Gravvården ska heller inte se ny ut efter vårdinsatser utan patinan har ett kulturhistoriskt värde i sig. Beskrivningen utgår ifrån de gravvårdsmaterial och skador som generellt förekommer på Gamla kyrkogården i Sandviken.

För vissa gravvårdar krävs mer komplicerade åtgärder där konservator bör anlitas. Riksantikvarieämbetet kan även ge råd om vård- och konservatorsarbeten på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och ordnar s.k. pastoratskurser i vårdfrågor.

Rengöring av sten

Vid rengöring av all sorts sten bör traditionella rengöringsmedel undvikas då de ofta innehåller ämnen som bildar skadliga salter. Jord och smuts kan normalt avlägsnas med ljummet vatten. Om nedsmutsningen är så kraftig att rengörings-

medel är nödvändigt bör man välja ett medel som är biologiskt nedbrytbart och med neutralt PH-värde.

I skuggiga och fuktiga lägen blir ofta stenen grön av alger som växer på stenen. Algerna kan även ha en röd ton. Lavar vill gärna ha något torrare betingelser och de växer långsammare. Lavar kan i vissa fall vara skyddande för stenen och bör då inte avlägsnas trots att de kan tyckas vara estetiskt störande. I andra fall bryter däremot lavar ned stenen, dels genom att de håller stenen fuktig och dels för att lavarnas rötter (hyferna) tränger in i stenen och bidrar till vittring.

Alger och lavar tas bort genom borstning med mjuk stålborste sedan laven eller mossan indränkts i ljummet vatten. Indränkning i vatten gör det lättare att avlägsna växtligheten. Helst bör fuktningen ske kontinuerligt under flera timmar för att få bästa verkan. Lavar är lättast att avlägsna under vår och höst, organismerna är mest aktiva då och följaktligen mer sårbara. Rengöring med vatten bör undvikas vid risk för frost för att förhindra frostsprängning.

Ofta förekommer rester av stearin på gravvårdarna i samband med utsättning av marschaller eller ljus. Stearinet bör först skrapas bort med ett oskarpt verktyg och därefter avlägsnas med lacknafta och/eller trikloretylen (Tri).

Lagning av sprickor och flisor

Äldre gravvårdar kan ha lagningar utförda i cement som kan orsaka saltutfällningar och ge sprickor och spjälkningar i stenen. Lagning bör istället ske med ett bruk som är svagare än materialet som ska lagas. Cementlagningar bör om möjligt avlägsnas och ersättas av ett reversibelt lagningsbruk, t.ex. Stentekniks lagningsbruk. Liknande åtgärder ska utföras av erfaren fackman.

Insatta järndubbar i framför allt socklar kan också orsaka sprickor och spjälkningar i stenen. Det beror på att järnet utvidgas vid rostning. Befintliga järndubbar som skadar stenen och inte kan bytas ut bör rotskyddsbehandlas. Montering av nya stenar på fundament bör ske med rostfri dubb.

Bild 8. Sprickor på grund av rostande järndubb.

Bild 9. Rostigt gjutjärn i behov av underhåll.

Avslagna mindre flisor kan limmas med stenlim. Riksantikvarieämbetet rekommenderar ett polyesterhartslim (Stentekniks stenlim). Vid arbete med bruk och lim får ej frostrisk föreligga.

Underhåll av gjutjärn

Rost är den vanligaste skadan på gjutjärn. Sprickor förekommer också på framför allt gjutjärnsstaket. Rosten borstas bort med stålborste. Rostskyddsgrundning görs med linoljebaserad blymönjefärg och järnet strykes därefter två gånger med mager äkta linoljefärg. Den äkta blymönjefärgen ger bästa rostskyddet och får användas av företag och förvaltningar för att vårda objekt med kulturhistoriskt värde.

Rostskyddsbehandling upprepas vid behov. Beroende på klimat m.m. kan tidsintervallerna variera men vart tionde år kan tjäna som ett riktmärke.

Trasiga och/eller spruckna gjutjärnsstaket kan svetsas. Detta arbete kräver hantverkare med erfarenhet av gjutjärnssvetsning. Man kan även nita eller skruva ihop gjutjärn, vilket är det traditionella sättet att laga gjutjärn.

Underhåll av trä

Träet ska vårdas till att hålla så länge som möjligt vilket innebär att behandla det som man behandlar trä utomhus. Genom att måla vårdarna när färgen flagnar eller träet torkat ut förlängs livslängden avsevärt. Man bör hålla sig till den färg som ursprungligen använts och de äldre träkorsen var oftast målade med linoljefärg. Träkors som aldrig varit målade bör dock ej målas.

Inskriptioner, förgyllning och målning

Vissa gravvårdar har ursprungligen haft förgyllning eller varit målade. Dessa kan på ett försiktigt sätt förnyas om det är nödvändigt och på tidigare förgyllningar kan omförgyllning med bladguld behöva göras. Innan åtgärd påbörjas är det viktigt att det finns belagt att vården varit förgylld eller målade tidigare så att man inte förvanskar historien. Omförgyllningar eller ommålningar av inskription ska utföras av konservator.

HISTORIK

För att ge en bild av hur gravsättningstraditionen sett ut i Sandvikens församling redovisas först en historik över hela Sandvikens församling. Sandvikens församling hette tidigare Högbo församling med Högbo kyrka som församlingskyrka varför historiken utgår redan från Högbo kyrkas framväxt. Därefter följer en del om Gamla kyrkogårdens historik. Den sista delen är en beskrivning över kyrkogårdens utseende, struktur och uppbyggnad idag.

Högbos historia

I Högbo har troligtvis bebyggelse funnits sedan tidig medeltid. Högbo hörde då till Ovensjö och man kan anta att de gräsrika och odlingsbara markerna vid Jädraån och Lillån användes som fåbodmark. Så småningom etablerade sig fast bosättning i Högbo och genom tillgången på järnmalm, stora skogar och vat-

Bild 10. Högbö kyrka.

tenkraft ur Lillån började järnhantering bedrivas. Vid slutet av 1500-talet fanns det två byar vid Järdråns nedre lopp, Västanbyn och Östanbyn samt en by kring Lillån, Överbyn.

På 1500-talet fanns varken präst eller kyrka i Högbö utan församlingsborna fick vandra de två milen genom skogen till Ovansjö kyrka. År 1622 uppfördes dock ett kapell i Västanbyn, ungefär på den plats där godtemplarhuset ligger idag. Gudstjänst hölls där var tredje söndag samt några högtidsdagar av prästerna i Ovansjö. År 1659 bildades Högbö bruk som baserades på stångjärnssmidet. Högbö inköptes i mitten av 1700-talet av Hans Hierta, som också bosatte sig där och lät uppföra Högbö herrgård. Högbö blomstrade under denna period.

År 1777 togs det lilla kapellet i Västanbyn ned och flyttades upp till Överbyn. Orsaken var att den största delen av befolkningen bodde i socknens norra del, vid bruket, däribland brukspatronen själv. Flytten motiverades även med att det kunde förväntas att herrskapet på bruket skulle ge generösare kollekt om kyrkan flyttades. Kyrkan uppfördes på grusåsen där den står än idag och det beslutades att en kapellpredikant skulle vara anställd vid kyrkan och att gudstjänst skulle hållas varje söndag. År 1838 fick Högbö även en egen kyrkogård norr om kyrkan.

Högboborna tyckte att det var högst orättvist att de skulle bidra till avlöning av präst och underhåll av kyrkan i Ovansjö när de hade en egen kyrka och präst att svara för. Dessutom växte ett nytt samhälle upp i söder, Sandviken, genom bildandet av Sandvikens Jernverk 1862 och folkmängden i Högbö socken ökade kraftigt. År 1869 blev Högbö egen församling. Konsul G. F. Göransson var en av dem som var drivande i frågan.

Sandvikens församling

För de nya sandviksborna var det, precis som det tidigare varit för högboborna, ett stort företag att ta sig till kyrkan. Vägen mellan Sandviken och Högbö var relativt svårframkomlig och det var inte vanligt att järnverksarbetare hade tillgång till häst. I brist på gudstjänstlokal samlades många familjer i hemmen till

gemensam andakt. Olika religiösa rörelser fann sin väg till Sandviken vid slutet av 1800-talet och de olika friförsamlingarna uppförde efter hand sina egna bönhus och kyrkor.

Genom en överenskommelse kunde Lutherska Missionsföreningens bönhus även användas som predikolokal för prästerskapet från år 1881. Nästföljande år köptes detta hus av Sandvikens järnverk och man lät bygga till ett torn och sakristia för att ge det en mer kyrklig prägel. Samma år fick Sandviken en egen präst. I lokalen hölls nu regelbundna gudstjänster på söndagsförmiddagarna

Bild 11. Sandvikens kyrka omkring år 1895. Vid jordfästningar placerades kistan på den katafalk som syns till vänster på bilden, innan begravningsprocessionen kommit fram till krematoriet. Foto Sandvikens kommun, Centralarkivet.

Bild 12. Sandvikens kyrkogård i början av 1900-talet i samband med någon stor begravning. Foto från tornet i nordväst.

medan Lutherska Missionsföreningen disponerade lokalen på eftermiddagen. Vid en kyrkstämma år 1896 beslutades att Sandvikens kyrka skulle bli församlingens huvudkyrka.

Redan vid början av 1900-talet inleddes diskussioner i Sandviken om en större och ståtligare kyrka. Inte alla delade denna uppfattning, då det nu var församlingen själv som skulle stå för kostnaderna och inte Sandvikens Jernverk så som församlingen varit van vid. År 1929 började bygget av den nuvarande kyrkan strax sydost om den tidigare kyrkan. Kyrkobyggnaden uppfördes i östvästlig riktning som en monumental tegelkyrka efter ritningar av professor Israel Wahlman och invigningen ägde rum 1931. Delar av kostnaderna för kyrkobygget finansierades av en donation från disponent Magnuson. År 1935 ändrades församlingens namn från Högbo församling till Sandvikens församling.

Gamla kyrkogården i Sandviken

År 1878 inlämnades en ansökan om att få anlägga en begravningsplats vid Sandvikens kyrka. Ansökan avslogs, samtidigt som bruksägarfamiljen Göranssons ansökan om att få anlägga en enskild familjegrav strax söder om kyrkan godkändes. Några år senare godkändes däremot att anlägga en allmän kyrkogård vid Sandvikens kyrka. Arbetet som uppgick till en kostnad av 3 000 kronor bekostades av Sandvikens järnverk. Kyrkogården invigdes år 1887 av kontraktsprost Hallgren från Torsåker. Järnverket fortsatte att äga kyrkogården och sålde familjegravar för sammanlagt 1300 kronor innan såväl kyrkan, inklusive inventarier, som kyrkogården övergick i församlingens ägo 1899.

Vid sekelskiftet var ännu begravningsområdet vid kyrkan skilt från den Göranssonska familjegraven i söder av ett stycke mark. År 1905 genomfördes en utvidgning av kyrkogården genom att även detta stycke mark togs i anspråk och planerades. Åtgärden finansierades genom en frikostig donation av brukspatron Göransson. Samtidigt med utvidgningen uppfördes gravkapellet som stod färdigt 1906.

Bild 13 Kyrkparken från sydost.

Bild 14 Staffansstatyn från väster.

År 1931, samma år som den nya kyrkan invigdes, lät man riva den äldre. I ett uttalande från tiden står att läsa att den äldre kyrkan saknade arkitektoniskt värde och såg skröplig ut vid den nya kyrkans sida. Som ett framtida minne lämnades grundstenarna av slaggsten kvar och inom dessa gravsattes bl.a. kyrkoherdarna Fryklund och Sparrstedt. Senare beslutades att avlidna präster även i fortsättningen kan få gravplats i området och denna tradition har fortsatt i församlingen.

Nedanför kyrkan mot väster ligger ett område som tidigare kallades för likbodsskogen, då socknens likbod låg där. Längre tillbaka i tiden träffades de anhöriga inför gravsättningen utanför den likbod där den avlidne förvarades. Här gavs en sista chans att ta farväl genom att kistlocket togs av, varefter processionen tågade upp till gravkapellet där jordfästningen ägde rum. Idag ligger kyrkparken på det område som förr kallades likbodsskogen. Det är en tallpark med gräsklädd mark med en slingrande bäck som rinner ut vid en skulptur av S:t Staffan, Gästriklands och Hälsinglands apostel. Staffansskulpturen har fått ärkebiskop Nathan Söderbloms anletsdrag. Skulpturen uppfördes 1948 och är utförd i idefjordsgranit av Oscar Antonsson. Skulpturen tillkom genom en donation av Sigrid Göransson som var sondotter till Jernverkets grundare.

I Sandviken har det under lång tid varit vanligare med kremering än jordbegravning. Redan år 1966 anlades en minneslund direkt söder om kyrkogården.

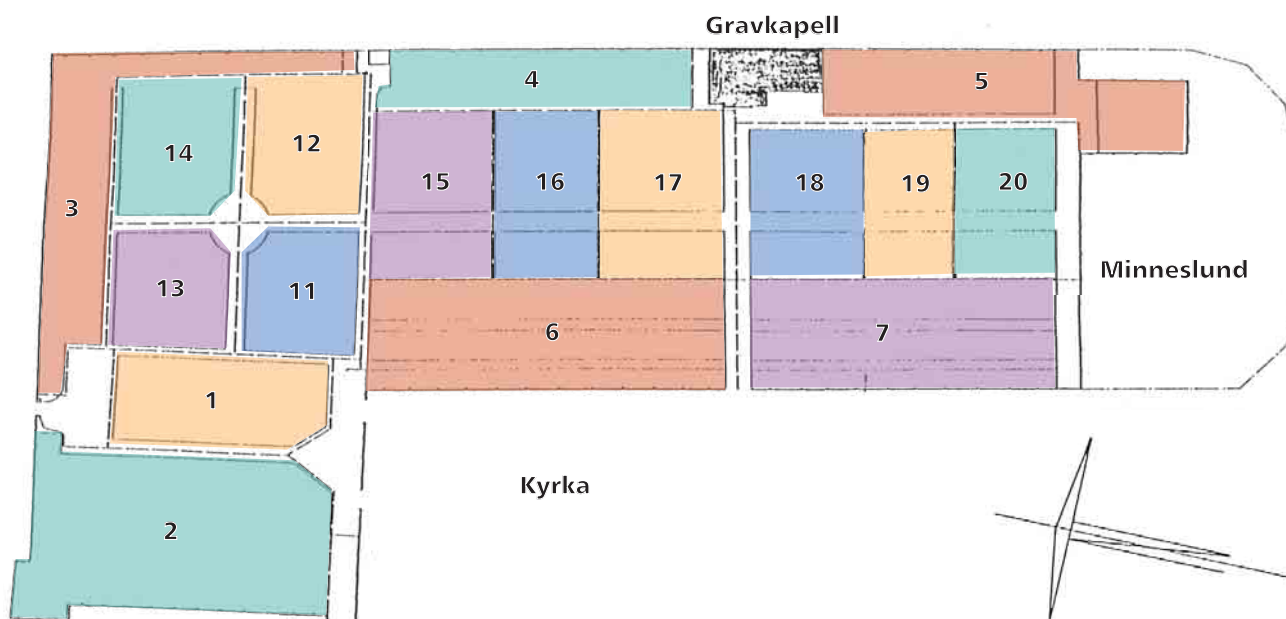

Bild 15. Översiktskarta Gamla kyrkogården i Sandviken.

KYRKOGÅRDSBESKRIVNING

För att skapa en bild av Gamla kyrkogårdens struktur och gestaltning ges här en beskrivning av olika komponenter så som planform, kvartersstruktur, omgärdning m.m.

Planform

Gamla kyrkogården i Sandviken är formad som ett upp och nervänt L. Kyrkan ligger i väster och har den mindre delen av kyrkogården i norr medan det långsträckta området ligger i öster. Den gamla kyrkan, vars grundmurar ännu delvis återstår, var placerad i nordsydlig riktning på åsens krön. Från kyrkan ledde Kyrkogatan norrut mot vägen mot Högbo och Åsgatan söderut mot Järnverkets huvudkontor.

Genom den östra delen av kyrkogården löper i nordsydlig riktning en allé som i sin norra del leder fram till en rund vattendamm. Denna damm är även mittpunkt för de fyra kvadratiske kvarter som omger denna. En annan huvudaxel på Gamla kyrkogården löper från parkeringen i väster mot gravkapellets stora ingång i öster. I söder avslutas kyrkogården med den Göranssonska familjegraven och minneslunden, vilka båda har rektangulär form. I kyrkogårdens sydvästra del finns en avgränsad upplagsplats för jord och kompostering mm.

Omgärdning

I den norra, östra och nordvästra delen omgärdas kyrkogården av en slaggstensmur. Den västra långsidan av kyrkogården, mot kyrkan, avgränsas av ett gjutjärnsstaket som vilar på slaggstenssockel. Den Göranssonska familjegraven omgärdas av ett liknande gjutjärnsstaket. Minneslunden avgränsas mot resten

Bild 16. Allén som löper genom kyrkogården i nordsydlig riktning.

Bild 17. Växtligheten bildar sommartid ett rum runt den runda fontänen mitt i den s.k. fyrkanten.

av kyrkogården med gjutjärnsstaket, mot väster med ett trästaket och mot söder med en sandstensmur. Kyrkogårdens största entré, mot parkeringen i väster, markeras av höga grindstolpar i gjutjärn med stiliserade brinnande oljelampor i toppen, vilka ska symbolisera den eviga lågan.

Vegetation

De största ytorna på kyrkogården täcks av anlagda gräsytor mellan gångar av grus eller asfalt. Ett antal gångar är även belagda med sten. I några få fall är gravvårdarna omgärdade av häckar. I övrigt är främst alléerna och rygghäckar den vegetation som karaktäriserar Gamla kyrkogården.

Den största allén går i nordsydlig riktning från minneslunden i söder till den så kallade fyrkanten i norr och är en lindallé. En nyplanterad björkallé sträcker sig från kyrkogårdens huvudingång på den västra långsidan mot gravkapellet på den östra sidan. Längs den östra respektive den västra muren löper en allé av lind och lönn. I fyrkanten avgränsas kvarteren av rader med koniskt formklippta relativt låga almar. De flesta almarna är idag i dåligt skick och troligtvis drabbade av almsjuka.

Överlag är det stora högvuxna lövträd som lind och lönn som växer på Gamla kyrkogården. En hel del häckar finns även, dels som större avskiljande häckar och dels mindre rygghäckar.

Vissa gravvårdar flankeras av planterade träd och buskar. Det vanligaste är att gravvårdar flankeras av cederträd eller –buskar eller rhododendronbuskar.

I minneslunden växer framför allt stora höga tallar med höga kronor vilket ger området en karaktär av pelarsal. På tallarna och på sandstensmuren i söder slingrar sig lind. Längs sandstensmuren finns en anlagd rabatt. I minneslunden finns även lägre buskar planterade, såsom rhododendron och ceder. På trästaketet i väster slingrar sig vildvin och strax framför står en japansk lönn. Marken i minneslunden är huvudsakligen grästäckt.

Byggnader

På Sandvikens gamla kyrkogård ligger idag en byggnad, det gamla gravkapellet. Strax utanför kyrkogården ligger Sandvikens kyrka. Båda dessa byggnader beskrivs närmare nedan. Dessutom behandlas här även den gamla kyrkans grundmurar, trots att de idag inte utgör någon egentlig byggnad.

Kyrkan

Utanför kyrkogården ligger Sandvikens nuvarande kyrka som ritades av arkitekt Israel Wahlman och stod färdig 1931. Från kyrkparken i väster leder en monumental bred stentrappa av röd granit upp till byggnadens huvudentré. Idag använder dock fler entrén mot söder som ligger i anslutning till parkeringen. Kyrkobyggnaden vilar på en sockel av röd granit och väggarna är murade i tegel och avfärgade med tegelrött. Kyrkan ligger i östvästlig riktning med tornet mitt över kyrkorummets kor i öster. Det höga tornet kröns av en spånklädd spira med kopparspets och överst ett kors i koppar. Byggnaden som är en treskeppig basilika är försedd med tre par kolonner av Gävlesandsten mitt i kyrkorummet. Mittskeppet har tunnvalv, koret stjärnvalv och sidoskeppen kupollikande valv.

Gravkapellet

Byggnaden är belägen mitt på kyrkogårdens östra sida. Den ursprungliga bygg-

Bild 18. Gravkapellet från nordväst.

naden uppfördes 1905 i samband med att kyrkogården utvidgades. Gravkapellet tillbyggdes senare åt söder och denna utbyggnad ansluter väl till den ursprungliga byggnadens arkitektoniska formspråk. Gravkapellet har sockel av sten och vitfärgad putsad fasad med rusticerad nederdel. Byggnaden har en hög port med rundad överdel med en mörkmålad träport med kraftiga låsbeslag. Gravkapellet har mansardformat tak med täckning av svartmålad falsad plåt.

Gravkapellet var ursprungligen tänkt att användas som kolumbarium, men intresset för detta visade sig inte vara särskilt stort i Sandviken, utan byggnaden användes främst vid begravingar. I början av 1950-talet byggdes huset till för att även inrymma personalutrymmen och idag fungerar byggnaden som maskinhall och personalrum för kyrkogårdsförvaltningen. I den södra delen av byggnaden finns en toalett för besökare på kyrkogården.

Den gamla kyrkans grundmurar

Grundmurarna av slaggsten efter den gamla kyrkan finns fortfarande delvis kvar med ett antal öppningar mot öster respektive väster. Grundmurarna lämnades kvar när den gamla kyrkan revs 1931 och den nya kyrkan stod klar. Slaggstensmurarna utgör även avgränsning för kvarter 1 där präster och personer med anknytning till kyrkan ligger begravda.

Kvartersstruktur

De äldre kvarteren ligger i den norra delen av kyrkogården samt i mittdelen mot ytterkanterna. Det äldsta kvarteret är den Göranssonska familjegraven som ligger längst i söder. Den tillkom före den övriga kyrkogården. Det yngsta gravområdet är minneslunden som ligger bredvid Göranssonska familjegraven i söder.

I norr ligger som tidigare nämnts äldre kvarter. Kvarter 1 ligger inom den äldre kyrkans grundmurar, kvarter 2 ligger strax väster om detta i en L-form längs yttermuren. Kvarter 3 har också L-form och ligger längs yttermuren i det nordöstra hörnet. Vidare följer kvarter 4 yttermuren i öster som begränsas i sö-

Bild 19. Delar av kvarter 6, 7 samt 17 och 18 sedda från tornet i nordväst.

der av gravkapellet. Söder om gravkapellet ligger kvarter 5 med den Göranssonska familjegraven längst ned. Kvarter 6 och 7 löper längs den västra ytterkanten, mot kyrkan, och går från norr till söder.

Kvarter 11, 12, 13 och 14 är alla kvadratiska och ligger grupperade kring en liten anlagd och stensatt damm som tillkom 1949. Hela området har en kvadratisk form och de fyra kvarteren och dammen har en enhetlig arkitektonisk utformning och kallas för fyrkanten. Dessa kvarter togs i bruk redan 1887 när kyrkogården invigdes. Mellan kvarteren går grusgångar som bitvis kantas av kraftigt formklippta almar. Kvarteren domineras av liggande gravar. Här finns några av de äldsta gravvårdarna på kyrkogården blandat med helt moderna vårdar.

Kvarteren 15 till 21 ligger i mitten av kyrkogården och är numrerade från norr till söder. Den stora allén som löper genom kyrkogården ligger mitt i kvarteren så att varje kvarter har gravvårdar både väster och öster om denna. Kvarteren avgränsas sinsemellan av grusgångar och gångar av stenplattor. Detta område är det senast anlagda på kyrkogården med många moderna gravvårdar.

Kvartersstrukturen på Gamla kyrkogården är i vissa områden inte helt självklar och tydlig. Det är främst i de nyare delarna, i mitten av kyrkogården, som kvartersuppdelningen kan upplevas som ologisk.

Kvartersvis beskrivning

Kvarter 1

Kvarter 1 utgörs av det kvarter som inryms inom den gamla kyrkans grundmurar och här ligger präster samt andra personer med nära koppling till kyrkan samt deras familjer begravda. Den äldsta gravvården är placerad i den forna kyrkans kor och den tillkom 1935. I det tidigare långhusets främre del finns tre moderna gravar och i kyrkans södra del finns fyra gravvårdar med samma utformning vilka tillkommit mellan 1957 och 1992.

Kvarter 2

Detta kvarter ligger väster om den gamla kyrkans grundmurar och har formen av ett L. Kvarteret tillhör de äldsta som anlades på kyrkogården och var ursprungligen ett familjegravskvarter med stora gravplatser som avdelades med häckar, staket eller stenramar. Denna struktur är fortfarande tydligt avläsbar i kvarterets nordvästra del där fyra gravar i rad har kvar dessa omgärdningar, men även några ytterligare gravar har kvar denna struktur. Genom kvarteret löper två parallella gångar belagda med stenplattor, en utformning som sedan återkommer inom kvarter 3–7. Gravvårdarna i kvarter 2 har i första hand tillkommit mellan 1887 och 1930-talet, men enstaka modernare mindre liggande vårdar har tillkommit senare i anslutning till äldre stående gravvårdar.

Kvarter 3

Detta kvarter har, i likhet med kvarter 2, L-form och det utgör kyrkogårdens nordöstra hörn. Den södra delen består dock bara av en enda rad av stenar längs kyrkogårdens östra mur. Gravvårdarna är omväxlande liggande och stående, från 1900-talets början och fram till våra dagar. Även detta kvarter hade tidigare tydligt avgränsade familjegravar och denna struktur finns fortfarande kvar längs kvarterets södra sida. Avgränsningarna utgörs här främst av häckar men en stor familjegrav har en mur av natursten som omgärdning.

Kvarter 4

Kvarter 4 är en direkt fortsättning på kvarter 3 söderut och kvarteret består av en långsmal yta ned mot gravkapellet i söder. Kvarterets ursprungliga struktur med tydliga avgränsningar är här borttagen och ersatt med gräs, men ett antal äldre gravvårdar står fortfarande kvar på denna del som anlades kring 1905. Ett antal gravvårdar har tillkommit senare men de ursprungliga gravplatserna har behållits även sedan omgärdningarna togs bort.

Bild 20. Den gamla kyrkans grundmurar utgör idag omgärdningen till kvarter 1 där präster som tjänstgjort i församlingen ligger begravda.

Bild 21. Den östra delen av kvarter 2 från sydväst.

Bild 22. Kvarter 3 från väster med gravvårdar med bevarade omgärdningar.

Bild 23. Kvarter 4 från norr.

Kvarter 5

På den södra sidan av gravkapellet börjar kvarter 5 och det avslutas med den Göranssonska familjegraven i söder, vilken här behandlas separat då den kan sägas utgöra ett eget kvarter. Kvarteret 5 har samma form som kvarter 4 med gravvårdar på vardera sidan om två parallella smala gångar med stenplattor. Gravvårdarnas avstånd vittnar om att kvarteret ursprungligen haft stora avgränsade familjegravar, men avgränsningarna är numera borttagna, med ett undantag. Den liggande gravvård som ligger närmast den Göranssonska familjegraven har en mycket påkostad utformning med ett kopparstaket med utstansade blomsterdekorationer. Gravvårdarna är från tidigt 1900-tal och ända fram till 2000-talets början.

Den Göranssonska familjegraven har endast ett gravnummer på kartan men utgörs i själva verket av inte mindre än tre stående och fjorton liggande gravvårdar i både sten och järn. Inom familjegraven återfinns en hög svart minnestavla av gjutjärn som står i liv med familjegravens södra staket. Tavlan har en kolonn på vardera sidan som bär upp ett korsbeprytt överstycke som avslutas uppåt med ett litet sadeltak. På minnestavlan står följande text med förgyllning: *"G. F. Göransson inredde detta hvilorum åt sin maka samt åt sig och sina efterkommande 1878"*.

Till skillnad från minnestavlan är emellertid samtliga gravvårdar dock placerade i östvästlig riktning. Merparten av gravvårdarna är mycket påkostade och specialbeställda för den person som begravts där. Detta gäller inte minst de tre höga gravvårdar där tre generationer av släkten Göransson ligger begravda varav en vård är utrustad med en skulpterad porträttlik byst och två med porträttmedaljonger. En porträttmedaljong av liknande slag återfinns även på en av de liggande gravvårdarna.

Kvarter 6

Kvarter 6, som ligger nära kyrkobyggnaden, utgörs av fem parallella rader med gravvårdar i nordsydlig riktning. Den västra delen av kvarteret hade ursprungligen häckomgärdade familjegravar och av denna struktur återstår idag bara omgärdningen kring den grav som ligger i detta kvarters nordvästra hörn. Den ursprungliga gravplatsindelningen är dock fortfarande kvar. Många gravvårdar i detta kvarter är stående och ofta höga obelisker, men lägre modeller förekommer även. I kvarterets sydöstra del finns några stående dubbelgravvårdar, med två sammanlänkade gravvårdar av samma modell bredvid varandra. Raden längst mot öster utgörs dock av tätt liggande gravar. Relativt många gravvårdar i detta kvarter är från 1900-talets första decennier. Dessa vårdar har blandats med modernare främst liggande vårdar.

Kvarter 7

Detta kvarter utgör fortsättningen av kvarter 6 mot söder. Det sträcker sig från gången vid kyrkogårdens huvudentré ned till den södra änden av begravningsplatsen. Detta kvarter hade tidigare omgärdade familjegravar, men även här har omgärdningarna tagits bort och ersatts med gräsmatta. I detta kvarter finns det dock kvar ett relativt stort antal ursprungliga gravvårdar av sten, varav många utgörs av höga obeliskvårdar. Den östligaste raden i detta kvarter utgörs i likhet med det föregående kvarteret av tätt liggande gravar.

Kvarter 11

Den sydvästra fjärdedelen av de fyra kvadratiska gravkvarter som ingår i den ursprungliga fyrkanten och som anlades i slutet av 1880-talet utgörs av kvarter 11. Genom kvarteret löper sex parallella gångar i östvästlig riktning vilka är belagda med stenplattor med grov ytstruktur. Gångarna är 1½ platta breda och har förskjutna skarvar. Detta system av gångar återkommer även i de övriga kvarter som ingår i den s.k. fyrkanten. De flesta gravvårdarna inom kvarter 11 är liggande vårdar av sten, men några modernare stående gravvårdar förekommer även, bland annat ett kors i järn och glas från 1970-talet. På det hela taget är de äldre gravvårdarna mycket få i detta kvarter.

Kvarter 12

Öster om kvarter 11 ligger kvarter 12 och det utgör således den sydöstra delen av den s.k. fyrkanten. Inom kvarteret finns både liggande och stående gravvårdar, där de modernare främst är liggande och de äldre stående. Här finns även ett gjutjärnskors som restes över en person som avled 1886, sannolikt en av de allra äldsta gravvårdarna på kyrkogården. Ett antal av kyrkogårdens gjutjärnskors har dock tidvis stått på annan plats varför det är osäkert om alla står på rätt plats idag.

Kvarter 13

Kvarter 13 utgör fyrkantens nordvästra del och i detta kvarter finns det ett relativt stort antal stående stenar som rests i början av Gamla kyrkogårdens historia. Exempelvis finns tre gravstenar i sandsten placerade så att de tillsammans utgör en enhet. I kvarteret finns även två äldre gjutjärnskors samt några modernare järnkors från 1900-talets senare del. De modernare stenar som finns inom kvarteret är främst liggande.

Kvarter 14

Den sista fjärdedelen i fyrkanten har fått nummer 14 och detta kvarter ligger följaktligen öster om kvarter 13 i fyrkantens nordöstra del. Gravvårdarna är av blandad ålder, med ett relativt stort antal äldre vårdar från 1800-talets slut och 1900-talets början. I kvarteret finns två gjutjärnskors samt fyra

Bild 24. Den Göranssonska familjegraven från norr.

Bild 25. Västra delen av kvarter 7 från söder.

Bild 26. Kvarter 11 från sydost.

Bild 27. Kvarter 15-17 från norr.

gjutjärnsurnor. De modernare vårdarna är av sten och huvudsakligen liggande, vilket är det som rekommenderas av kyrkogårdsförvaltningen idag vid anläggande av nya gravar i fyrkanten.

Kvarter 15

Söder om kvarter 11 och 12 ligger kvarter 15. Kvarteret delas i två delar av den breda allé som löper genom kyrkogården från fyrkanten i norr till minneslunden i söder. Denna indelning återkommer sedan också i de fem kvarter som ligger i rad söder om kvarter 15. Ett antal av de gravplatser som finns med på gravkartan över dessa kvarter har dock aldrig nyttjats för gravsättningar utan används som grönytor eller som plats för häckar. Genom kvarter 15 går parallella gångar i nordsydlig riktning längs vilka gravvårdarna står i rätta rader, delvis med häckar mellan raderna.

Gravvårdarna i kvarter 15, vilka utgörs av både enskilda gravar och familjegravar, är av blandad ålder och av både liggande och stående modell. De flesta äldre återfinns i den västra delen av kvarteret. Ett äldre kors är av järn och i kvarteret finns en urna av gjutjärn. Många av de nyare gravvårdarna är av katalogstensmodell.

Kvarter 16

Direkt söder om det föregående kvarteret ligger kvarter 16 och det skiljs från detta enbart av en smal gång belagd med stenplattor. Längs den stora huvudalléns östra sida finns ett antal ursprungliga stående stengravvårdar som kan ge en bild av hur kvarteret ursprungligen sett ut. På den västra delen finns även två ursprungliga träkors. Den östra delen av kvarteret domineras av modernare huvudsakligen stående katalogstenar.

Kvarter 17

Söder om kvarter 16 återfinns kvarter 17. I kvarteret finns ett antal äldre stående gravvårdar samt ett träkors och två moderna järnkors. De modernare gravstenarna är huvudsakligen stående. Kvarter 17 gränsar i söder mot gången mellan huvudentrén och gravkapellet.

Bild 28. Kvarter 18–20 från sydost.

Bild 29. Ingången till minneslunden från norr. Se även bild 7 i denna rapport.

Kvarter 18

Kvarter 18 är benämningen på det kvarter som ligger direkt söder om den nyss nämnda gången mellan huvudentrén och gravkapellet. I kvarteret finns många modernare främst stående katalogstenar, men även två gjutjärnsurnor samt två gjutna urnor i stenmaterial.

Kvarter 19

Direkt söder om kvarter 18 ligger kvarter 19 och här har många gravvårdar tillkommit under 1920-talet, men här finns även ett stort antal modernare katalogstenar. I kvarteret finns bland annat ett gjutet stenkors samt ett lågt järnkors från tidigt 1900-tal.

Kvarter 20

Kvarter 20 är det sista av kyrkogårdens vanliga kvarter och i kvarteret finns relativt många modernare stående katalogstenar, men även äldre gravvårdar, från 1910-talet och framåt. Bland övriga gravvårdar kan nämnas två gjutjärnsurnor, en gjuten stenurna samt ett modernt järnkors.

Minneslunden

Kyrkogårdens minneslund är belägen söder om kvarter 7 och 20 och den har rektangulär form. Minneslunden avgränsas av ett gjutjärnsstaket mot norr där även entrén är belägen. Från entrén löper en svängd gång belagd med rödfärgade granitplattor till en minnesplats där listor med namn på de personer som begravts här finns. Minneslundens södra och sydöstra del avgränsas av en rödaktig sandstensmur. På delar av sandstensmuren finns också namn inhuggna på personer som ligger begravda inom denna minneslund. I den sydöstra delen har muren en rundad form så att den ansluter till den runda damm som finns här. I anslutning till dammen finns även smyckningsplatser där lösa blommor och ljus kan placeras. Minneslundens huvudsakliga yta utgörs dock av den stora gräsyta där askan efter personer som kremerats sätts ned. Runt gräsytan löper en stenlagd gång och i minneslundens nordvästra hörn finns en plats med bänkar.

KULTURHISTORISKT VÄRDE OCH BEVARANDE

Som utgångspunkt för bevarandet av Gamla kyrkogården i Sandviken har Läns museet tagit fram en kulturhistorisk värdering av denna. Följande kapitel har delats upp i två delar. Den första delen tar upp övergripande strukturer som karaktäriserar kyrkogården och vilka Läns museet anser ska bevaras, medan den andra delen behandlar specifika gravvårdar som utpekats som särskilt kulturhistoriskt värdefulla.

För att underlätta skötseln och bevarandet av värdefulla gravvårdar har Läns museet sammanställt ett antal allmänna skötselråd som behandlar sådana gravvårdar och material som finns representerade på Gamla kyrkogården. Dessa har presenterats i ett tidigare kapitel.

Ytterligare bestämmelser för hur gravvårdar ska utformas och placeras finns i församlingens egna gravvårdsbestämmelser.

Bevarandevärda strukturer

Nedan följer en sammanfattning av de övergripande strukturer, enskilda konstverk samt övriga karaktärsdrag som av läns museet bedömts som bevarandevärda ur kulturhistorisk synvinkel. För att inte minska det kulturhistoriska värdet ska dessa strukturer och karaktärsdrag bevaras. Särskilt utvalda gravvårdar behandlas separat i följande kapitel.

Planform

Kyrkogårdens planform innehåller mycket information om ålder och utbyggnadsfaser vilket man bör ha i minnet när förändringar diskuteras och genomförs. Detta gäller inte minst den Göranssonska familjegraven, den norra delen med den gamla kyrkans grundmurar, men även minneslundens placering och utformning.

En annan viktig aspekt vad gäller kyrkogårdens planform är de huvudaxlar i form av gångstråk och alléer som skär genom kyrkogården och utgör viktiga arkitektoniska komponenter i denna miljö. Förändringar av dessa stråk skulle kunna komma att medföra kraftig påverkan på kyrkogårdens hela arkitektur. Eftersom kyrkogården på alla sidor omgärdas av bebyggelse finns det idag inga möjligheter att utöka denna kyrkogård.

De arkitektoniska komponenter som karaktäriserar planformen är:

- De raka alléer som löper vinkelrätt i förhållande till varandra genom kyrkogården.
- Den runda platsen med fontänen mitt inne i den fyrkant som kvarter 11–14 bildar.
- De gångvägar som löper genom kvarteren.

Omgärdning

Kyrkogårdens murar är till stor del byggda i slaggsten, ett material som är typiskt för bruk och brukssamhällen och de har därför ett stort bevarandevärde då de vittnar om ortens koppling till bruksnäringen. Detta gäller inte minst den gamla kyrkans grundmurar vilka utgör omgärdning till kvarter 1 och vilka dessutom har ett stort dokumentvärde, som en sista återstående rest av den nu rivna kyrkobyggnaden. Kyrkogårdens gjutjärnsstaket, längs den västra sidan samt kring den Göranssonska familjegraven, är tidstypiska och mycket viktiga att bevara för framtiden då de vittnar om industrialismens produktionsmöjligheter. Kyrkogårdens stora entré med höga grindstolpar i gjutjärn hör givetvis också till denna miljö.

Minneslundens sandstensmur är viktig för hela denna miljö, då den använts inte bara som en avgränsning utan som ett arkitektoniskt element i gestaltningen av platsen.

Vid restaurering är det viktigt att material och detaljer, som måste bytas ut, ersätts med sådana av samma slag som de ursprungliga, både ur teknisk, arkitektonisk och kulturhistorisk synpunkt.

Vegetation

Gamla kyrkogården präglas i hög grad av den vegetation som finns där, vilken ger anläggningen en särskild karaktär. Följande punkter är viktiga karaktärsdrag med höga bevarandevärden:

- Blandningen av olika trädslag i häckar och rader med skiftande höjd.
- Kyrkogårdens alléer skapar tydliga stråk genom kyrkogården, inte minst den stora allén mellan den runda dammen och minneslundan.

- Den runda damm med tillhörande vegetation mitt i fyrkanten som utgör en egen rumsskapande miljö.
- Rygghäckarna mellan gravarna.
- Buskar som flankerar gravvårdar.
- De formklippta träden längs ytterkanterna på kvarter 11–14 i den s.k. fyrkanten.
- Samtliga återstående formklippta häckar som omgärdar gravar, vilka visar hur kyrkogården var tänkt från början.
- Minneslundens kontrast mellan de ordnade planteringarna längs sandstensmuren och de höga träden i områdets norra del.
- Kyrkoparken väster om kyrkobyggnaden ligger visserligen utanför kyrkogården, men utgör ändå en entré till hela kyrkoanläggningen med en särpräglad miljö med sin blandning av vild och planterad växtlighet.

Byggnader m.m.

Byggnaderna och övriga arkitektoniska element är viktiga delar i kyrkogårdens helhet. För att karaktären ska bevaras är det viktigt att de förvaltas och vårdas väl.

- Sandvikens nya kyrka är en välbevarad representant för 1930-talets monumentala kyrkobyggnader.
- Gravkapellet har, trots den senare tillbyggnaden, behållit mycket av sin ursprungliga gestaltning vad gäller exteriören. Interiören är däremot kraftigt förändrad i och med att byggnaden fått annan användning. Byggnaden bör inte byggas till eller förändras exteriört.
- Den gamla kyrkans grundmurar är ett viktigt historiskt dokument.
- Staffansskulpturen utgör ett viktigt inslag i miljön i kyrkoparken.
- Minnestavlan längs den Göranssonska familjegravens södra sida är sannolikt en av de första minnesmärken som restes på denna kyrkogård och har som sådant ett mycket stort bevarandevärde.

Kvarter allmänt

Gamla kyrkogårdens grundstruktur med större familjegravar i ytterkanterna och mindre gravar i kyrkogårdens mitt bör bevaras då detta förhållande är en väsentlig del av kyrkogårdens struktur. De större avstånden mellan gravvårdarna i de yttre kvarteren bör således behållas. Nya gravvårdar som placeras mellan äldre i dessa kvarter bör om möjligt anpassas i storlek till de äldre. Kyrkogårdsförvaltningen rekommenderar redan idag huruvida gravarna ska vara liggande respektive stående i olika kvarter och dessa rekommendationer bör eventuellt kunna kompletteras med ytterligare råd.

Gemensamt för samtliga kvarter med äldre gravvårdar är att eventuellt nytillkomna vårdar ska vara av samma karaktär som de omkringliggande. Det är värdefullt för upplevelsen av kyrkogården att äldre gravvårdar i så stor utsträckning som möjligt bevaras på sin ursprungliga plats. Det är samtidigt av stor vikt att äldre gravvårdar finns bevarade samtidigt som nya vårdar kommer till. De få gravar som har omgärdning bör få ha kvar denna även i framtiden, då de tydligt visar på kyrkogårdens ursprungliga struktur.

I främst kvarter 15-20 finns en rad gravplatser som inte nyttjas för sitt ändamål utan fungerar som plats för häckar eller gräsytor. Förtätningar bör i första hand ske på tomma platser inom kvarteren och inte på de ännu outnyttjade gravplatserna exempelvis mot den stora allén som löper genom kyrkogården i nordsydlig riktning. Det är en fördel om det även fortsättningsvis finns plats för

en grönyta närmast allén. Först när alla aktuella lediga gravplatser tagits i bruk bör borttagande av gravvårdar övervägas.

Gravvårdar med titlar, i huvudsak med anknytning till Sandvikens bruk bör bevaras, även om de ej tagits upp i denna inventering, då de alla berättar om Sandvikens nära koppling till bruket.

För att bevara karaktären på kyrkogården ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Tillkomst av nya gravvårdar ska i första hand ske i de kvarter som idag har många nya vårdar, det vill säga kvarter 4, 5 och 11 samt stora delar av kvarter 15–20.
- I kvarteren 1–3, 5 (Göranssonska familjegraven), 6–7, 12–14 samt delarna närmast mittgången i kvarter 15–17, ska större krav ställas på anpassning vid utformning av nya vårdar.
- Höga krav ska även ställas på vårdar vid en förtätning av kyrkogårdens ytterkanter som idag domineras av större familjegravar från tidigt 1900-tal.
- Vårdar med titlar är viktiga för kyrkogården och bör bevaras i så stor utsträckning som möjligt.

Kvarter 1

Inom kvarter 1 ligger enbart personer som varit verksamma inom kyrkan begravda och detta kvarter har därför ett kontinuitetsvärde samt ett stort lokal-historiskt värde. Nya gravar för präster och andra personer som verkat inom kyrkan kan anläggas inom kvarteret i framtiden för att hålla denna tradition vid liv.

Samtliga nuvarande gravar bör bevaras, för även om inte alla faller inom något av nedanstående bevarandekriterier, har de sammantaget ett högt bevarandevärde. För att bevara karaktären i kvarteret ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Kvarterets ytterkanter i form av den gamla kyrkans grundmurar bevaras utan förändringar.
- Samtliga nuvarande gravvårdar bör bevaras.
- Nya gravvårdar bör i första hand ha samma karaktär som de omkringliggande, dvs liggande gravvårdar med samma former, materialval och dimensioner som befintliga.
- I koret kan inga ytterligare gravar anläggas.
- Marken inom kvarteret bör som idag vara grästäckt utan gångar.

Kvarter 2 och 3

Dessa kvarter tillhör kyrkogårdens äldsta delar, med undantag av den Göranssonska familjegraven. I båda dessa kvarter finns delar av den ursprungliga karaktären bevarad med omgärdade stora familjegravar. Detta gäller i synnerhet det nordvästra hörnet av kvarter 2 och söder om gången vilken går i östvästlig riktning i kvarter 3. För att bevara karaktären i kvarter 2 och 3 ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Bevarade omgärdningar i form av häckar, stenramar, staket och kättingar får ej tas bort.
- Nya vårdar placeras där det finns lediga platser. Förtätning rekommenderas ej då detta påtagligt kan förändra karaktären.
- Nya vårdar anpassas noga till de äldre avseende former, materialval, dimensioner samt placering inom gravplatsen.
- Borttagande av gravvårdar ska övervägas noggrant.

Kvarter 4 och 5

Mycket av den ursprungliga strukturen har försvunnit i dessa kvarter, men det finns ett mindre antal enskilda gravvårdar med högt bevarandevärde.

Det är dock önskvärt om det ändå går att behålla kvarterens huvudstruktur med större avstånd mellan gravvårdar så att det även i framtiden går att förstå kyrkogårdens ursprungsstruktur med familjegravar i ytterkanten och enkelgravar i mitten.

Den Göranssonska familjegraven i kvarter 5 måste tillskrivas ett mycket högt samhällshistoriskt och personhistoriskt intresse med tanke på vad de personer som ligger begravda här har betytt för Sandviken. Familjegraven utgör även den äldsta delen av Gamla kyrkogården och har därigenom även ett historiskt värde för hela kyrkoanläggningen. Många av de enskilda vårdarna har även ett betydande konstnärligt värde. Samtliga gravvårdar inom den Göranssonska familjegraven bör få vara kvar även i framtiden, för även om inte alla har utpekats som enskilt värdefulla i inventeringen har de sammantaget ett mycket högt bevarandevärde.

För att bevara karaktären i kvarter 4 och 5 ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Nya vårdar anpassas i storlek och placering till kvarterens ursprungliga struktur.
- Nya vårdar placeras där det finns lediga platser. Förtätning bör undvikas då detta påtagligt kan förändra karaktären.
- Borttagande av gravvårdar inom Göranssonska familjegraven får ej ske.
- Nya gravvårdar inom Göranssonska familjegraven anpassas noggrant och ges en genomtänkt utformning för att ej förändra karaktären.

Kvarter 6 och 7

Dessa båda kvarter har i likhet med kvarter 4 och 5 förlorat alla omgärdningar (med ett undantag i det nordvästra hörnet av kvarter 6). Trots detta finns relativt många äldre högre jämgamla gravvårdar av liknande utformning från tidigt 1900-tal bevarade, i synnerhet inom den västra delen av kvarter 7. Då dessa kvarter ligger i anslutning till den stora entrén till kyrkogården och den breda gång som leder fram till gamla gravkapellet, är det viktigt att så mycket som möjligt av denna ursprungsstruktur bevaras. Den östra delen av både kvarter 6 och 7 har enkelgravsstruktur med utformning liknande kvarter 15-20. För att bevara karaktären i kvarter 4 och 5 ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Nya vårdar placeras där det finns lediga platser.
- Nya vårdar anpassas till de äldre avseende former, materialval, dimensioner samt placering inom gravplatsen.
- Borttagande av äldre gravvårdar ska övervägas noggrant.

Kvarter 11

I kvarter 11 har det med all sannolikhet funnits många tidiga gravvårdar, men dessa har hunnit försvinna i så hög grad att inga enskilda gravvårdar utpekats inom detta kvarter. Nya gravvårdar bör vara liggande som de befintliga. För att bevara karaktären i detta kvarter ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Nya vårdar placeras där det finns lediga platser.
- Nya vårdar ska vara liggande och de bör anpassas till de omgivande vad gäller storlek och placering.

Kvarter 12, 13 och 14

Dessa kvarter hör också till de äldre delar av kyrkogården vilka togs i bruk före sekelskiftet 1900. Till skillnad från kvarter 11 finns det dock kvar relativt många äldre gravvårdar i dessa kvarter varav några från före 1890, vilket är mycket tidigt på denna kyrkogård. I kvarter 12 återfinns även kyrkogårdens äldsta gravvård (med undantag av den Göranssonska familjegraven) ett gjutjärnskors från 1886. Samtliga bevarade gjutjärnskors, totalt fem stycken, återfinns i dessa kvarter. Några av dessa står dock enligt uppgift inte längre på ursprunglig plats. I kvarteren finns även några gjutjärnsurnor bevarade. För att bevara karaktären i kvarter 12–14 ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Nya vårdar placeras där det finns lediga platser.
- Vid tillkomst av nya vårdar ska dessa anpassas till de äldre avseende former, materialval och dimensioner.
- Bevarade äldre vårdar bör få stå kvar även om de ej är särskilt utpekade då dessa kvarter är kyrkogårdens äldsta område för enkelgravar.

Kvarter 15, 16, 17, 18, 19 och 20

Dessa kvarter har alla likartad uppbyggnad med tätt liggande enkelgravar enligt varvgravsmodellen. För förståelsen av kyrkogården är det viktigt att gravvårdarna placeras på samma sätt även i framtiden. Det finns ett antal äldre vårdar inom dessa kvarter, huvudsakligen från 1910-talet då denna del av kyrkogården sannolikt togs i bruk. Det är önskvärt att områden med flera äldre stenar i rad bevaras, då de tydligt ger en bild av hur kvarteret ursprungligen har sett ut. Ett antal stenar i kvarter 16 och 17 som ligger på detta sätt har således även utpekats som särskilt bevarandevärda. Inom dessa kvarter återfinns kyrkogårdens tre bevarade träkors, vilka bör få stå kvar även om de är i sämre skick, då de tydligt visar hur enkla gravvårdarna kunde vara i början av 1900-talet. I kvarter 18–20 finns även ett antal urnbeprydda gravar, varav några är av gjutjärn och några är gjutna i betong. För att bevara karaktären i kvarter 15 och 20 ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Nya vårdar placeras där det finns lediga platser.
- Vid tillkomst av nya vårdar ska de anpassas till de äldre avseende former, materialval och dimensioner.
- Borttagning av gravvårdar ska övervägas noggrant.

Särskilt bevarandevärda gravvårdar

Länsmuseet har gjort ett urval av gravvårdar på Sandvikens gamla kyrkogård med så högt kulturhistoriskt värde att de bör bevaras helt intakta. Varje sådan gravvård finns upptagen i gravvårdsbilagan sist i rapporten med foto, urvalskriterium och en karaktäristik. Urvalet på Sandvikens gamla kyrkogård har i första hand koncentrerats till att bevara kyrkogårdens ursprungliga karaktär och för att de olika tidsepokerna från de äldsta vårdarna fram till mitten av 1900-talet ska vara representerade.

Att bland tusentals gravar välja ut vilka som har högst bevarandevärde är ingen enkel uppgift. Trots detta har vi ändå valt att göra ett urval för att lyfta fram vilka gravar som är allra viktigast att bevara för framtiden. Det bör dock påpekas att många fler gravar har ett kulturhistoriskt värde vilket medför att de i största möjliga mån bör få stå kvar.

Urvalskriterier

Följande urvalskriterier, som bland annat använts vid kyrkogårdsinventeringarna inom Göteborgs kyrkogårdsförvaltning, har använts i arbetet med att peka ut de särskilt bevarandevärda gravvårdarna.

- Alla gravvårdar före 1870
- Alla gravvårdar med järndetaljer
- Gravvårdar med speciell konstnärlig utformning
- Gravvårdar hotade inom snar framtid
- Gravvårdar med tidstypiska drag
- Gravplatser av person- eller lokalhistoriskt intresse

Det ska dock förtydligas att urvalet på de olika kyrkogårdarna i Sandvikens församling har skett utifrån de enskilda kyrkogårdarnas speciella förutsättningar. Nedan följer en förklaring.

Gravvårdar före 1870

Eftersom den äldsta delen av Gamla kyrkogården anlades 1878 faller den första punkten bort i denna inventering. Urvalet har i stället koncentrerats på att bevara kyrkogårdens ursprungliga karaktär och då är de äldsta gravarna särskilt betydelsefulla.

Gravvårdar med järndetaljer

I urvalet har inte alla gravar med järndetaljer tagits med. En del moderna vårdar har järndetaljer men detta har inte ansetts vara ett eget fristående kriterium för att motivera ett kulturhistoriskt värde. I stället har de äldsta gravvårdarna med urnor eller kors i järn eller gjutjärn samt gravvårdar med omgärdningar av gjutjärn eller järn valts ut i denna inventering.

Flertalet av de gjutjärnsgravvårdar samt gjutjärnsstaket som förekommer på Gamla kyrkogården finns även med i det gävlebaserade gjuteriföretaget Skoglund & Olsons priskuranter från 1890-talet. I några fall finns även företagets namn eller ett modellnummer angivna på gravvården vilket gör det sannolikt att flertalet av gjutjärnsgravvårdarna och ett staket tillverkats där. Det är dock känt att samma modellkataloger kan ha nyttjats av flera gjuterier i landet vilket gör det svårt att definitivt fastställa tillverkningsorten om gjutjärnsföremålet inte är stämplat med fabriksnamn.

I kvarter 2 återfinns den mest påkostade omgärdningen med ett gjutjärnsstaket som år 1897 kostade 26 kronor per meter att beställa hos Skoglund & Olson, en ansevärd summa på den tiden med tanke på att det gick åt åtskilliga meter staket för att kringgärda en gravplats.

Gjutjärnskorsen på Gamla kyrkogården, som återfinns i kvarter 12, 13 och 14 är av två modeller vilka båda förekommer i Skoglund & Olsons produktionskatalog. Av gjutjärnsurnorna i katalogen har tre av de fyra kyrkogårdsurnorna påträffats på Sandvikens kyrkogård. På kyrkogården finns dock även två grönfärgade urnor som inte finns med i Skoglund & Olsons katalog. Gjutjärnsurnorna som uppgår till nio stycken totalt förekommer i kvarter 13–15 samt 18–20.

Speciell konstnärlig utformning

Kriteriet speciell konstnärlig utformning inkluderar både gravvårdar med hantverksmässigt utförande och katalogstenar med en för kyrkogården ovanlig form. Detta kriterium är alltså inte synonymt med en hög konstnärlig kvalitet och form.

Bild 30. Byst av bruksdirektör A.H. Göransson inom den Göranssonska familjegraven.

Gravvårdar som valts ut finns spridda i kvarteren, exempelvis tre i kvarter 3, åtta i kvarter 5, tre i kvarter 13 samt slutligen en i vardera av kvarter 14–16. Det höga antalet utvalda gravvårdar i kvarter 5 förklaras av att den Göranssonska familjegraven räknas till detta kvarter vilken har ett stort antal påkostade individuellt utformade gravvårdar. Detta gäller exempelvis G. F. Göranssons runda profilporträtt i koppar från 1902, bysten över A. H. Göransson, utförd av konstnär Otto Meyer samt profilporträttet av K. A. F. Göransson skulpterat av Astri Bergman Taube. Ett motsvarande porträtt i profil återfinns även på disponent Tord Magnusons gravhäll utförd av konstnären Ida Matton i Paris 1931. Förutom dessa har tre andra gravar inom den Göranssonska familjegraven bedömts ha speciell konstnärlig utformning.

Gravvårdar hotade inom snar framtid

De gravvårdar som valts ut under denna rubrik är hotade i egenskap av sitt material. På Gamla kyrkogården finns tre träkors som på grund av träets förgänglighet kommer att försvinna inom överskådlig framtid. En försiktig restaurering och en eventuell konservering skulle kunna förlänga livslängden.

Tidstypisk utformning

I inventeringen har ett relativt stort antal stenar valts ut som tidstypiska. Som tidigare nämnts har gravvårdar som ursprungligen restes när kyrkogårdsdelen togs i bruk prioriterats vid detta urval. Detta gör att ytterst få stenar från 1900-talets senare del utpekats som tidstypiska. Det är dock viktigt att påtala att dessa senare gravvårdar inte saknar kulturhistoriskt värde och att de bör kunna pekas ut vid framtida inventeringar. Syftet är här att belysa variationen i stil inom samma tidsperiod och även att visa att utformningen av en gravvård var beroende av vilka ekonomiska resurser som stod till buds.

Som exempel på gravvårdar som utvalts med detta kriterium som grund kan nämnas de gravvårdar som fått behålla sin ursprungliga omgärdning i kvarter 2 och 3, raden av höga obeliskstenar i kvarter 7 samt raden av tidstypiska låga små stående gravstenar i kvarter 16, men även samtliga gjutjärnskors och gjutjärn-

urnor. I kvarter 13 kan två ursprungliga gravstenar av likartad modell, men av olika format beskådas.

Gravplatser av person- eller lokalhistoriskt intresse

Yrkestitlar på gravvårdarna ger mycket information om samhällets näringar vid olika tidpunkter i historien. Yrken kommer och går då samhället förändras och flertalet av titlarna på Gamla kyrkogårdens gravvårdar förekommer inte längre. En annan aspekt är att yrkena talar om klasstillhörighet och social status. Det kan därför vara av stort intresse att uppgifter om yrke och år dokumenteras. Om gravvården för övrigt inte har ett sådant kulturhistoriskt värde att den bör bevaras i sin helhet bör uppgifterna enkelt dokumenteras i ett register om gravvården måste plockas bort.

I kvarter 1 ligger som tidigare nämnts personer med anknytning till kyrkan begravda och här förekommer titlar som präst, kontraktsprost, kyrkoherde och klockare, m. fl.

Många av gravvårdarna i kvarter 2 har titlar med anknytning till hantverk eller handel. Här återfinns exempelvis, kassör, köpman, handlanden, konditor samt en godsherre.

Många titlar har naturligt nog anknytning till bruket i Sandviken, ett förhållande som gäller såväl arbetares som chefers gravvårdar. Bland titlarna märks exempelvis; gjutaren, valsmästaren, smeden, smedsförmannen, maskinisten, bessemerförman, formlagaren, masmästaren, stålverksarbetaren, martinmuraren, järnsvarvaren bruksdisponenten och chefsingenjören. De längsta titlarna återfinns på de stora gravvårdarna för de tre generationer Göransson som styrde bruket under åtskilliga decennier.

Den mest ovanliga titeln på denna kyrkogård är sannolikt titeln ”banmästar-dottern”, vilken ger en bild av järnvägsyrkets status förr i tiden. På Gamla kyrkogården finns även flera moderna gravvårdar med titlar, exempelvis finns den i gravsammanhang ovanliga titeln busschaufför på gravvård från sent 1990-tal.

Att fånga upp de personer som haft stor betydelse för ett samhälle är naturligtvis en problematisk uppgift då det är svårt att jämföra skilda människors insatser och inflytande. Trots detta har vi ändå valt att lyfta fram ett antal personer som på olika sätt är starkt förknippade med Sandvikens historia och som ligger begravda på Gamla kyrkogården. Det är av stor vikt att dessa gravvårdar bevaras då de har ett stort personhistoriskt värde. Det finns dock sannolikt fler personers gravvårdar på Gamla kyrkogården som borde bevaras av detta skäl och som denna inventering inte lyckats fånga upp, sannolikt främst bland de senaste decenniernas gravar. Om en djupare forskning utförs av t.ex. hembygdsförening eller annan förening med god lokalkännedom kan med största sannolikhet fler vårdar pekas ut med detta som grund. En närmare beskrivning av personerna bakom de gravvårdar på Gamla kyrkogården som valts ut som kulturhistoriskt intressanta på denna grund följer nedan.

Övrigt

Vid urvalet av enskilda bevarandevärda gravvårdar har det varit nödvändigt att se till fler faktorer än ovanstående kriterier. Målet har varit att få en jämvikt mellan t.ex. unika och representativa stenar, mellan påkostade och mindre påkostade gravvårdar samt mellan familjegravar och enskilda gravar. Detta syftar till att visa på Gamla kyrkogårdens breda spännvidd och ge en god bild av kyrkogårdens historia.

Observera att årtalen i förteckningen nedan samt i gravvårdsbilagan vanligen

anger det årtal när den första personen begravdes inom gravplatsen, vilket inte alltid stämmer överens med när de personer som namnges nedan avled. För ett antal gravplatser har det dessutom ej varit möjligt att fastställa när gravvården restes och i dessa fall har troligt decennium för tillkomsten angivits i tabellen nedan samt i gravvårdsbilagan.

Förteckning över särskilt bevarandevärda gravårdar

Kvarter 1

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
002	Kyrkoherde C-G Smedshammar	1992	Person-/lokalhistoriskt intresse
003	Prästen Per Bolinder	1957	Person-/lokalhistoriskt intresse
004	Kontraktsprosten Gottfrid Pontén	1977	Person-/lokalhistoriskt intresse
005	Komminister och kyrkoherde Einar Sparrstedt	1967	Person-/lokalhistoriskt intresse
020	Kyrkoherde Johan Fryklund	1935	Person-/lokalhistoriskt intresse

Kvarter 2

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
001	Ingenior C. G. Larsson, Godsherren Carl Gustaf Pyk	1884	Gjutjärn/tidstypiska drag
004	Valmästaren Joh:s Andréassons familjegrav	1953	Lokalhistoriskt intresse
006	Frans Oscar Olin	1933	Tidstypiska drag
008	P. J. Brobergs familjegrav	1958	Tidstypiska drag
039	Köpmannen Gustaf Henriksson	1928	Tidstypiska drag
040	Handlanden G. Andreasson	1898	Tidstypiska drag
042	J. A. Nyström	1890–1910-tal	Tidstypiska drag
046	C. Nordstedt	1898	Gjutjärn/tidstypiska drag
047	J. K. Tysklind	1917	Tidstypiska drag
052	Godsägaren O. Persson, Årsunda	1910	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
296	O. F. Magnussons familjegrav	1910-tal	Tidstypiska drag
300	Handlanden P. O Ekströms familjegrav	1910-tal	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag

Kvarter 3

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
006	Handlanden W. M. Magnusson och direktören V. Magnussons familjegrav	1900–1920-tal	Person- och lokalhistoriskt intresse/konstnärligt värde
008	Helena Schukowitsch, Pianist, Laureat vid Moskvakonservatoriet	1981	Personhistoriskt intresse
009	Erland Larsson, David Sandegård	1910–1940-tal	Personhistoriskt intresse
010	Postmästaren F. Westman, Riksbanks- kamrer A. Westman, Ingenjör A. Westman	1912	Lokalhistoriskt intresse
016	Bruksdisponenten Wilhelm Haglund	1976	Person- och lokalhistoriskt intresse
017	Fredrik Forsberg	1936	Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde
018a	Gunnar o Anna Brita Thalen	1933	Tidstypiska drag
019	Grosshandlare R. Eneström	1898	Lokalhistoriskt intresse
020	Bruksdisponenten Carl Magnusson	1900	Lokalhistoriskt intresse
021	Rådmannen J. W. Sebardt	1901	Person- och lokalhistoriskt intresse
029	Häradsdomaren A. Andersson	1910–1930-tal	Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Kvarter 4

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
045-048	Gjutaren Z. Eriksson	1900–1910-tal	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
049-052	Inspektoren Olof Lindström	1900–1910-tal	Lokalhistoriskt intresse
085-088	Barnmorskan Anna Lisa Nordstedt	1907	Person- och lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Kvarter 5

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
001	Göranssonska familjegraven (totalt 18 gravvårdar)	1878	Lokalhistoriskt intresse/konstnärligt värde
001	Minnestavla: "C. F. Göransson inredde detta vilorum åt sin maka samt åt sig och sina efterkommande 1878"	1878	Gjutjärn
001	Disponent Tord Magnuson	1929	Konstnärligt värde/lokalhistoriskt intresse
001	Birgit Klingberg	1942	Konstnärligt värde
001	Chefsingenjör Ivar Magnuson	1936	Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde
001	Arvid Johansson Chefs-ingenjör vid Sandviken...	1934	Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde/gjutjärn
001	Görans Fredrik Göransson Sandvikens bruks grundläggare 1862...	1902	Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde
001	Sigrid Göransson	1963	Personhistoriskt intresse
001	A. H. Göransson. Verkställande direktör	1911	Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde
001	Karl Anders Fredrik Göransson. Bruksdisponent	1963	Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde
002-005	Gustaf och Lilly Sandegård	1938	Person- och lokalhistoriskt intresse
006-009	Överlärare F. W. Samuelsson	1900–1920-tal	Person- och lokalhistoriskt intresse
049-052	Trädgårdsmästaren Anders Hansson	1929	Lokalhistoriskt intresse

Kvarter 6

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
029-032	Sjökapten... (otydlig text)	1910–1920-tal	Lokalhistoriskt intresse
039-041	P. G. Lundberg	1939	Tidstypiska drag
045-047	Mor, Lilla Doris	1925	Tidstypiska drag
048-050	Per Eriksson	1910–1920-tal	Tidstypiska drag
054-056	Alice och Erik G. Pehrsson	1935	Tidstypiska drag
086-088	A. G. Dahlström	1910–1920-tal	Tidstypiska drag
129-132	Andersson, Löfblom	1917	Konstnärligt värde/tidstypiska drag

Kvarter 7

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
016-018	A. G. Blom. Sonen Henrik + å Garnisonssjukhuset vid Wisborgs slätt	1917	Person- och lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag
019-021	J. Aronsson. Sonen Olof + å Garnisons- sjukhuset vid Wisborgs slätt	1917	Person- och lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag
061-063	Valsmästare A. W. Borg	1910–1920-tal	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
064-066	Gjutaren Johan Wiktor Johansson	1919	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
067-069	J. F. Högberg	1910–1920-tal	Tidstypiska drag
070-072	Direktören A. B. Forsman	1919	Tidstypiska drag

151-153	C. G. Lyckner	1904	Tidstypiska drag
208-210	Familjerna E. Lundgren; A. Johansson; Svensson	1910–1920-tal	Tidstypiska drag

Kvarter 12

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
074	Enkan Anna Holmquist	1906	Tidstypiska drag
098	Maskinisten Edvin Eriksson	1886	Gjutjärn/lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag
126	Smeden L. P. Sundström	1904	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
134	Jacob o. John Larsson, Olof Stenmark	1900–1910-tal	Tidstypiska drag
138	V. Dahlström	1900–1910-tal	Tidstypiska drag
149	Bessemärförman Per Sjöström	1903	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag

Kvarter 13

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
023	Maskinisten Anders Wallberg	1896	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
026	Formslagaren L. F. Sjöblom	1896	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
029	f. d. Masmästaren E. J. Johansson	1897	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
060	Smedsförmanen Per Höglund	1893	Gjutjärn/lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag
073	Erik Höglund	1891	Tidstypiska drag
075	(Urna)	1890–1910-tal	Gjutjärn
106	Claes E. Ström	1890	Tidstypiska drag
119	C. M. Larsson	1889	Konstnärligt värde/tidstypiska drag
120	U. F. Sjöström	1888	Konstnärligt värde/tidstypiska drag
121	S. M. Höglind	1889	Konstnärligt värde/tidstypiska drag
131	Stålverksarbetaren P. P. Molin	1887	Gjutjärn/lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Kvarter 14

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
026	Per Emil Frey	1902	Gjutjärn/tidstypiska drag
050	Hustrun Augusta Samuelsson	1901	Gjutjärn/tidstypiska drag
055	Lars Holmquist	1901	Gjutjärn/tidstypiska drag
112	Stålverksarbetare P. P. Molins hustru Anna	1891	Gjutjärn/lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag
120	Övering, Fredrik Peterson	1954	Konstnärligt värde
137	Mor och Far	1900–1920-tal	Tidstypiska drag
158	(Urna)	1890–1920-tal	Gjutjärn
161	(Urna)	1890–1920-tal	Gjutjärn

Kvarter 15

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
022	Harald Danielsson	1928	Gjutjärn/tidstypiska drag
034	Chr. o. Christina Skogsberg	1928	Konstnärligt värde
048	Karin Landström (?) Otydlig text.	1901	Tidstypiska drag
235	Mor	1900–1930-tal	Tidstypiska drag
236	Banmästaredottern Anna Amalia Nilsson	1911	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag

Kvarter 16

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
022		1927	Konstnärligt värde
059	Ingrid	1916	Hotad/tidstypiska drag
060	Lennart Björklund	1917	Hotad/tidstypiska drag
129	Wilhelm och Klara Kristina Larsson	1916	Tidstypiska drag
130	H. O. Lundkvist	1915	Tidstypiska drag
131	Axel Zetterström	1910-tal	Tidstypiska drag
137	Emma o. Sofia Westerberg	1915	Tidstypiska drag
138	Hustrun Greta Andersson	1915	Tidstypiska drag

Kvarter 17

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
242	Martinmuraren. L. F. Bohlin + genom olycksfall	1913	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
246	Tapetseraren G. R. Hellström	1913	Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag
247	Augusta Rydstrand	1913	Tidstypiska drag
248	–	1910-tal	Tidstypiska drag
271	–	1900–1910-tal	Tidstypiska drag
273	Ninus o. Carolina Flink. Förmannen Aug. Flink	1910	Tidstypiska drag
275	Ester Brodin	1910–1930-tal	Hotad/tidstypiska drag

Kvarter 18

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
151	Fru Marta Engvall	1922	Tidstypiska drag
153	Mor	1910–1920-tal	Tidstypiska drag
182	Olga	1900–1920-tal	Tidstypiska drag
265	(Urna)	1900–1920-tal	Gjutjärn/tidstypiska drag

Kvarter 19

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
044	G. Åsenlund	1951	Tidstypiska drag
230		1910–1920-tal	Tidstypiska drag
245	L. P. Lundkvist	1910–1920-tal	Tidstypiska drag
273	Hustrun Lissa Hansson	1918	Tidstypiska drag
280	Anna Maria Andersson	1918	Tidstypiska drag

Kvarter 20

Gravnr	Inskription	Årtal	Urvalskriterium
124	(Urna)	1920	Gjutjärn/tidstypiska drag
128	Järnsvarvaren K. J. Eriksson	1921	Lokal- och personhistoriskt intresse
139	(Urna)	1910–1920-tal	Konstnärligt värde
193	David	1900–1920-tal	Gjutjärn/tidstypiska drag
196	Glasmästaren K. M. Friberg	1919	Tidstypiska drag
258	Muraren...	1916	Tidstypiska drag
261	Alfred Eugen Boholm	1916	Tidstypiska drag

*Bild 31. Sandvikens kyrkogård
från sydost.*

Gamla kyrkogården – allmän karaktäristik

Gamla kyrkogården i Sandviken är på flera sätt karaktäristisk för de kyrkogårdar som anlades i slutet av 1800-talet med en tydlig uppdelning mellan enklare gravplatser och stora familjegravar i skilda kvarter. Kyrkogården ger samtidigt även en bild av Sandviken som brukssamhälle med en tydlig uppdelning mellan de vanliga arbetarna och de högsta tjänstemännen. Många gravvårdar har titlar med anknytning till bruket.

Den största och mest påkostade gravplatsen på kyrkogården är den Göranssonska familjegraven som utgör ett eget avgränsat område med konstnärliga gravvårdar över den familj som byggde upp Sandvikens järnverk och lade grunden till mycket av det som idag är Sandvikens samhälle. De vanliga större familjegravarna på kyrkogården har främst stående gravstenar, ofta av obeliskmodell. Av den ursprungliga strukturen med tydligt omgärdade familjegravplatser längs kyrkogårdens ytterkanter återstår dock bara ett tiotal omgärdningar. Bland de enklare ursprungliga gravvårdarna i täta rader på kyrkogårdens centrala delar återstår ännu ett relativt stort antal, främst små liggande eller stående gravstenar, men även gjutjärnskors, gjutjärnsurnor samt ett fåtal äldre träkors förekommer.

Kyrkogården präglas i hög grad av vegetationen med många höga träd, låga rygghäckar och formklippta träd, men även av gravkapellet från 1906 samt den angränsande nya kyrkan från 1931, synlig från hela kyrkogården. Den gamla kyrkans grundmurar av slaggsten finns kvar och utgör avgränsningen till ett eget kvarter där främst präster inom församlingen ligger begravda. Minneslunden från 1960-talet är ett tidigt exempel på en minneslund och den har tydlig egen karaktär med en öppen tallbevuxen gräsyta som avgränsas mot den omgivande bebyggelsen med en sandstensmur med planteringar framför. En liknande karaktär återfinns även i kyrkoparken som med sin skulptur av den helige Staffan mellan högresta tallar utgör entré till hela kyrkoanläggningen från stadssidan.

Sammantaget har Sandvikens gamla kyrkogård trots senare tillägg och förändringar behållit mycket av sin ursprungliga karaktär med starka band till bruksnäringen och därmed även till Sandvikens historia.

REFERENSER

Litteratur

- Ambrosiani, Sune & Wadsjö, Harald: *Kyrkogårdskonst*. Stockholm 1919.
- Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation:
Kyrkogårdens form och miljö. Borås 1991.
- Bucht, Eivor m.fl: *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Klippan 1992.
- C.D. (signatur): *Sandvikens kyrkogård* (Diktsamling) Sandviken 1927.
- Eliasson, Karl-Gustaf & Hoberg, Birgitta: 1989. *Kulturmiljövård* nr 6 1989.
”Underhåll av gravvårdar”. Stockholm 1989.
- Eriksson, Elvert och Jönsson, Lennart: *Sandviken 100 år i bilder*. Sandviken 1993.
- Göteborgs kyrkliga samfällighet, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning & Göteborgs Stadsmuseum: *Nya varvets kyrkogård*. Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, rapport 2. Göteborg 1993.
- Göteborgs kyrkliga samfällighet, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning & Göteborgs Stadsmuseum: *Mariebergs kyrkogård*. Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, rapport 3. Göteborg 1993.
- Göteborgs kyrkliga samfällighet, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning & Göteborgs Stadsmuseum: *Västra kyrkogården*. Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, rapport 4. Göteborg 1993.
- Hansson, Hans-Erik m.fl: *Vård av gravstenar*. Stockholm 2002.
- Karlsson, Ann Mari: *Kyrkorna i Sandvikens pastorat*. Katrineholm 1989.
- Länsmuseet Gävleborg: *Ljusdals kyrkogård*. Kulturhistorisk inventering samt riktlinjer för bevarande. Gävle 1998.
- Norrländsk uppslagsbok: Umeå 1994.
- Pontén, Gottfrid: *Högbo och Sandvikens församlings historia 1869–1969*. Stockholm 1969.
- Skoglund & Olson: *Illustrerad Pris-kurant å Skoglund & Olsons i Gefle Gjuteri & Mek. Verkstads Tillverkningar*. Gefle 1896. (Länsmuseet Gävleborg, Enskilda arkiv A10, vol. 4)
- Wadsjö, Harald: *Gravkonst*, Lund 1930.

Otryckta källor

- ATA, Antikvariskt Topografiskt Arkiv i Stockholm
- Hoberg, Birgitta: *Vägledning för inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser*. Arbetshandling. Riksantikvarieämbetet, 1990.
- Länsmuseet Gävleborg, Bildarkiv
- Länsmuseet Gävleborg, Klipparkiv
- Länsmuseet Gävleborg, Ärendearkiv
- Länsstyrelsen Gävleborg, Kulturmiljö, ärendearkiv
- Sandvikens församlings arkiv i Västanbyn, Sandviken
- Sandvikens kommuns centralarkiv
- Svenska kyrkan, kyrkokansliet. 2002. *Kyrkoantikvarisk ersättning. Vård- och underhållsplanering*. Information till församlingar och samfälligheter om vård av kyrkliga kulturminnen. Uppsala.

Muntliga källor

- Elg, Arne. Kyrkogårdschef Sandvikens församling
- Hedblom, Bosse. Arkivarie Sandvikens centralarkiv

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 1(26)

Kvarter: 1 Gravnr: 002

Tillkomstår: 1992

Urvalskriterium: Person-/lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Liggande relativt stor grå sten med något nedsänkt ram i samma färg. Matt slät yta med försänkt text. Kyrkoherde C-G Smedshammar var präst i Sandviken 1954-1976. (Gravstenarna 2-5 i kvarter 1 har likadan utformning och är placerade i rad).

Kvarter: 1 Gravnr: 003

Tillkomstår: 1957

Urvalskriterium: Person-/lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Liggande relativt stor grå sten med något nedsänkt ram i samma färg. Matt slät yta med försänkt text. Per Bolinder var präst i Sandviken 1928-1954 samt kyrkoherde i Staffans församling i Gävle 1954-1960 (Gravstenarna 2-5 i kvarter 1 har likadan utformning och är placerade i rad).

Kvarter: 1 Gravnr: 004

Tillkomstår: 1977

Urvalskriterium: Person-/lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Liggande relativt stor grå sten med något nedsänkt ram i samma färg. Matt slät yta med försänkt text. Kontraktsprost Gottfrid Pontén var kyrkoherde i Sandviken 1928-1958. (Gravstenarna 2-5 i kvarter 1 har likadan utformning och är placerade i rad).

Kvarter: 1 Gravnr: 005

Tillkomstår: 1967

Urvalskriterium: Person-/lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Liggande relativt stor grå sten med något nedsänkt ram i samma färg. Matt slät yta med försänkt text. Einar Sparrstedt var komminister och kyrkoherde i Sandviken 1940-1967. (Gravstenarna 2-5 i kvarter 1 har likadan utformning och är placerade i rad).

Kvarter: 1 Gravnr: 020

Tillkomstår: 1935

Urvalskriterium: Person-/lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Stor liggande slät slipad grå sten med försänkt ram samt försänkt svartmålad text. Framför gravstenen finns en rabatt som omges av en stenkant. Gravstenen har en monumental placering mitt i den nu rivna gamla kyrkans tidigare kor. Kyrkoherde Johan Fryklund var i Högbö församlings tjänst 1887-1931.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 2(26)

Kvarter: 2 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1880-tal

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkel hög stående röd sten med upphöjd ram och försänkt svartmålad text. Gravvården flankeras av två hängaskar och omges av ett utsirat påkostat gjutjärnsstaket med urnförsedda stolpar (N:o 3 i Skoglund & Olsons priskurant, Gävle 1896). Staketet står på en smal stenram med avfasad ytterkant. Markytan är grustäckt.

Kvarter: 2 Gravnr: 004

Tillkomstår: 1953

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Stående grovt huggen rödaktig sten med sned överdel. Mitt på stenen en försänkt slipad oval yta med försänkt text som tidigare varit förgylld. Stenen har lokalhistoriskt värde då titeln ”valsmästaren” som inleder texten, anknyter till ortens bruksverksamhet.

Kvarter: 2 Gravnr: 006

Tillkomstår: 1933

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående grå sten med oregelbundna kanter och utsmyckning i form av ett dryckeskärl omgivet av en slingrande orm på framsidan. Under denna dekoration återfinns texten som är försänkt och kursiverad. Marken framför gravvården täcks av glest lagda stenplattor och hela gravplatsen omges av ett enkelt järnstaket med vågformad överkant.

Kvarter: 2 Gravnr: 008

Tillkomstår: 1900-1920-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög rödaktig sten med grov struktur och spetsig överdel. Texten som är förhöjd återfinns i en djupt försänkt slät ruta. Gravplatsen omges av en stenram och tre plattor leder fram till själva gravvården. Marken är gräsbeklädd.

Kvarter: 2 Gravnr: 039

Tillkomstår: 1928

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Klassicistisk stående svart sten med förhöjd slipad inskription mitt på stenen. På vardera sidan om stenen återfinns låga utdragna sidoutlöpare av svart sten, med likadan ytstruktur som gravstenen, placerade i gravplatsens bakkant.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 3(26)

Kvarter: 2 Gravnr: 040

Tillkomstår: 1898

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög svart stående sten av obeliskmodell med pyramidformad överdel. Slätpolerade sidor och försänkt matt text mitt på stenens överdel.

Kvarter: 2 Gravnr: 042

Tillkomstår: 1890-1910-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Låg stående svart sten med polerad framsida. Bredvid denna finns en mindre lutande sten med slättpolerad framsida och matt nedsänkt textyta med upphöjd polerad text. Gravplatsen som är gräsbeklädd omges av en tidstypisk smal stenram i nivå med gräsmattan.

Kvarter: 2 Gravnr: 046

Tillkomstår: 1898

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Plan liten gråsvart sten med förhöjd polerad ram och försänkt text. Gravplatsen som är grustäckt omges av en gjutjärnsram och i vart och ett av de fyra hörnen står profilerade gjutjärnsstolpar vilka är sammanlänkade med kraftiga hängande kättingskedjor. Gravvården är den enda som omgärdas av kedjor på denna kyrkogård.

Kvarter: 2 Gravnr: 047

Tillkomstår: 1917

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Låg liggande svart sten med profilerade kanter med ett förhöjt kors och förhöjd text mitt på stenen. Gravplatsen som är gräsbeklädd omges av en stenram med avlånga svarta stenplattor och till gravstenen leder en kort gång av svarta stenplattor.

Kvarter: 2 Gravnr: 052

Tillkomstår: 1910

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög svart stående sten av obeliskmodell med pyramidformad överdel. Samtliga sidor är slättpolerade med försänkt text och smal slättpolerad ram på framsidan. Dekor i form av lönnlöv. Stenen står på en hög sockel. Godsägaren O. Persson, Årsunda.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 4(26)

Kvarter: 2 Gravnr: 296

Tillkomstår: 1910-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög grå matt stående sten med spetsig topp. Dekor i jugendstil i form av ett blomsteromgivet smalt kors med slätpolerad svart yta. Försänkt text med tidstypiskt typsnitt.

Kvarter: 2 Gravnr: 300

Tillkomstår: 1910-tal

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög svart jugendinspirerad stående sten med rundad överdel. Slätpolerade dekorationer med en inramad textruta. Försänkt förgylld text med tidstypiskt typsnitt. Gravstenen står på en låg stensockel. Titel: "Handlanden".

Kvarter: 3 Gravnr: 006

Tillkomstår: 1900-1920-tal

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Hög stående grå sten huggen med böljande form på samtliga sidor. Enkel målad svart text på stenens övre del. Titlar: "Handlanden" respektive "Direktören".

Kvarter: 3 Gravnr: 008

Tillkomstår: 1981

Urvalskriterium: Personhistoriskt intresse

Karaktäristik: Bred stående grå sten med grovt huggna ytor på kanter och ram samt något rundade hörn. Slät framsida med förhöjd text och ett förhöjt kors. Gravstenen står på en liten stensockel. Helena Schukowitsch, 1892-1981. Pianist, Laureat vid Moskvakonservatoriet.

Kvarter: 3 Gravnr: 009

Tillkomstår: 1910-1940-tal

Urvalskriterium: Personhistoriskt intresse

Karaktäristik: Bred rundad stående gråsvart sten med grovt huggna kanter. Försänkt text med stor stil. Stenram kring gravplatsen av glest lagda svarta naturstensplattor i dubbel bredd. Erland Larsson, David Sandegård.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 5(26)

Kvarter: 3 Gravnr: 010

Tillkomstår: 1912

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Stor liggande rödgrå sten med matt yta och upphöjd blankpolerad text samt ett upphöjt blankpolerat kors. Smal blankpolerad ram. Lokalhistoriskt intressanta titlar; ”riksbankskamrer” samt ”ingenjör”.

Kvarter: 3

Gravnr: 016

Tillkomstår: 1976

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Rakt huggen stående röd sten med smal försänkt ram. Försänkt inskriptionsruta samt kors ovanför. Gravstenen står på stensockel. Bruksdisponenten Wilhelm Haglund 1902-1987, betydande ledare inom Sandvik och memoarförfattare.

Kvarter: 3 Gravnr: 017

Tillkomstår: 1936

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Stående röd sten med böljande form som står i liv med den mur som omger gravplatsen. Svart målad text i en släthuggen lätt försänkt textruta. Text: ”Fredrik Forsbergs familjegrav”. Nedanför stenen ligger en lutande röd sten med försänkt text i en nedsänkt textruta. Muren är uppförd av runda naturstenar samt cement med en fris av släthuggen röd sten överst samt grindstolpar av släthuggen röd sten med kors av järn. Liten järngrind på stensockel och gräsklädd mark innanför muren. Stenplattor lagda från grinden fram till gravstenarna. Hela gravplatsen har en monumental och ålderdomlig struktur dock i en modern tappning.

Kvarter: 3 Gravnr: 018a

Tillkomstår: 1933

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Mitt på gravplatsen återfinns en liggande grå sten med upphöjd matt yta och försänkt ram och text. Gravplatsen som är gräsbeklädd omgärdas av ett enkelt utformat järnstaket med grind. Staketet står på en sockel av sten.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 6(26)

Kvarter: 3 Gravnr: 019

Tillkomstår: 1898

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Liggande slätpolerad svart sten med försänkt målad text. Stenen är placerad mitt på den gräsbeklädda gravplatsen, vilken omges av en låg häck med öppning mitt framför gravvården mot gången. Titeln "Grosshandlare" är tidstypisk.

Kvarter: 3 Gravnr: 020

Tillkomstår: 1900

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Enkelt utformad liggande svart slätthuggen sten med försänkt målad text. Gravplatsen, vars mark täcks av gräs, omgärdas med en låg häck med öppning mot gången mitt framför gravvården. Text på stenen: "Bruksdisponenten Carl Magnuson, 1821-1903".

Kvarter: 3 Gravnr: 021

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Svart stående slätpolerad sten med spetsig topp och försänkt text. Framför denna en liggande svart sten med något högre bakkant med försänkt text. Den gräsbeklädda gravplatsen omges av en låg häck med öppning mot gången mitt framför gravstenarna. Text på stående sten: "Rådmannen i Norrköping, Joh. Wilhelm Sebardt 1813-1905" m fl samt på den liggande: "Rådmannen Johan Wilhelm Sebardts familjegrav"

Kvarter: 3 Gravnr: 029

Tillkomstår: 1910-1930-tal

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Hög stående grå sten med grovt huggna kanter. Nedsänkt inskriptionsyta där texten som är upphöjd omges av jugendartade blomsterrankor. "Häradsdomaren A. Anderssons familjegrav..."

Kvarter: 4

Gravnr: 045-048

Tillkomstår: 1900-1910-tal

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående svart sten med spetsig topp vilken avslutas med ett högt kors i samma stenmaterial. Framsidan av stenen samt korset är blankpolerade medan inskriptionsrutan på stenen är matt med blankpolerad svart text. Titeln "gjutaren" anknyter till ortens bruksverksamhet.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 7(26)

Kvarter: 4 Gravnr: 049-052

Tillkomstår: 1900-1910-tal

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Hög stående grå sten med grovt huggna sidor. Svart text med en svart stjärna ovanför. Text: "Inspektoren Olof Lindström ...Son ingenjören vid National Tube c:o Ellwood Works U.S.A. Johan D. Lindström"

Kvarter: 4 Gravnr: 085-088

Tillkomstår: 1907

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög svart sten med spetsig topp på stor profilerad sockel i samma material. Stenens framsida blankpolerad medan kanter ram och sockel är grå slätpolerade. Texten är nedsänkt och förgylld. Text på stenen: "Barnmorskan Anna Lisa Nordstedt...1848-1907" samt längre ned: "Tacksamma vänner i Högbo församling reste vården".

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1878

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Den Göranssonska familjegraven omfattar en minnestavla av gjutjärn (se nedan) samt 18 gravvårdar av vilka sju beskrivs närmare nedan. Marken är gräsklädd och omgärdas av ett svart gjutjärnsstaket.

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1878

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ gjutjärn/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Minnestavla av gjutjärn (ingen egentlig gravvård). Minnestavlan är utförd som en klassicistisk tempelgavel försedd med kors och girlandmotiv. Texten, som är förgylld och upphöjd lyder: "G. F. Göransson inredde detta vilorum åt sin maka samt åt sig och sina efterkommande 1878."

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 8(26)

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1929

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Stor liggande stenhäll med lätt välvd ovansida och trappstegsformad försänkt ram. Stenen har upphöjd text i stor stil samt en järnsymbol och ett redskap ovanför texten. Vid stenens övre del finns en lutande stenhäll med ett porträtt i profil utfört i koppar av konstnären Ida Matton i Paris 1931. Disponent Tord Magnuson var under lång tid en av de ledande cheferna inom Sandvik och han var gift med konsul Göran Fredrik Göranssons dotter Elisabeth.

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1942

Urvalskriterium: Konstnärligt värde

Karaktäristik: Liten rektangulär grå sten med högre bakkant med ett förhöjt konstnärligt utformat kransmotiv som inramar en textruta.

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1936

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde/ gjutjärn

Karaktäristik: Stor liggande gjutjärnshäll med en bred försänkt ram. Förhöjd text med stor stil samt en järnsymbol ovanför texten. Chefsingenjören Ivar Magnuson var en betydande chef på ortens järnverk.

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1934

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt värde/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Stor gjutjärnshäll med upphöjda rutor med försänkt text. På den nedre textrutan återfinns även en upphöjd stor järnsymbol. Stenens långsidor har tandade kanter. Utdrag ur text på stenen: "Arvid Johansson...1870-...1934. Chefsingenjör vid Sandviken. Professor vid Tekn. Högskolan. Jernkontorets överingenjör. Innehavare av Rinmansmedaljen i guld". A. Johansson var gift med Emmy Johansson, dotter till brukspatron A. H. Göransson.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 9(26)

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1902

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Cirka 3 meter hög svart blankpolerad sten med spetsig topp på hög sockel. Medaljong med runt porträtt av koppar på stenens övre del. Förgylld nedsänkt text på såväl sten som sockel. Utdrag ur text på stenen: "Göran Fredrik Göransson (1819-1900) Sandvikens bruks grundläggare 1862...Sandvikens jernbruks aktiebolag reste stenen till tacksam hågkomst". Här vilar även hans maka Catharina Elisabeth Sehlberg 1820-1878. Gång av stenplattor framför.

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1963

Urvalskriterium: Personhistoriskt intresse

Karaktäristik: Enkel liggande liten, blankpolerad sten med högre bakkant. Texten är försänkt. Fröken Sigrid Göransson 1872-1963 var dotter till brukspatron A. H. Göransson och en mycket betydande person inom Sandvikens samhällsliv genom sina insatser för behövande personer mm.

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1911

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: På en sockel av grå sten står en hög grå slätlipad sten som smalnar av uppåt. Texten på stenen är nedsänkt och har tidigare varit förgylld. På den nedre delen av gravvårdens framsida sitter en oval textplatta. Stenen kröns av en porträttlik byst föreställande brukspatron A. H. Göransson vilken skulpterats av konstnären Otto Meyer. Utdrag ur text på stenen: "I tacksam erkänsla för välsignelserik livsgerning reste Sandvikens jernverks aktiebolag våarden åt minnet av sin verkställde direktör A. Henrik Göransson 1911." Brukspatron A. H. Göransson, 1843-1910, var äldste son till G. F. Göransson. Framför stenen finns en gång av plattor.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 10(26)

Kvarter: 5 Gravnr: 001

Tillkomstår: 1963

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: Cirka 3 meter hög svart blankpolerad sten med spetsig topp på hög sockel (dvs likadan som G. F. Göranssons gravvård). Medaljong med runt porträtt av koppar av Astri Bergman Taube på stenens övre del. Förgylld nedsänkt text på såväl sten som sockel. Utdrag ur text på stenen: "Karl Fredrik Göransson 1879-1960 Bruksdisponent – Filosofie hedersdoktor...Sandvikens jernverks aktiebolag reste stenen i djup vördnad och i stor tacksamhet". Bruksdisponent K. F. Göransson var son till A. H. Göransson och den siste bruksdisponenten i den Göranssonska familjen. Framför stenen finns en gång av plattor.

Kvarter: 5 Gravnr: 002-005

Tillkomstår: 1938

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ konstnärligt värde

Karaktäristik: En stor hög liggande grå sten placerad i mitten av gravplatsen. Texten mitt på stenen är försänkt. Gravplatsen är täckt med stenplattor och den omgärdas av ett kopparstaket med utstansade blommor som dekoration. Staketet har en öppning utan grind mitt för gravvården mot gången. Gustaf Sandegård tillhörde en viktig släkt i Sandvikens historia.

Kvarter: 5 Gravnr: 006-009

Tillkomstår: 1900-1920-tal

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående grå sten med rundat mittparti. Slät slipad ram och textruta på framsidan. Överlärare F. W. Samuelsson var en av de första lärarna i Sandviken.

Kvarter: 5 Gravnr: 049-052

Tillkomstår: 1929

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: En relativt stor grovt huggen stående sten med slåthuggen, försänkt oval för inskription med försänkt text. En liggande sten med polerad ovansida och grövre huggna kanter. Högre i bakkant och med försänkt text. Titel: "Trädgårdsmästaren".

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 11(26)

Kvarter: 6 **Gravnr:** 029-032
Tillkomstår: 1900-1920-tal
Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse
Karaktäristik: Lutande sten av marmor med slätpolerad ovansida.
Titeln av lokalhistoriskt intresse: "Sjökapten".

Kvarter: 6 **Gravnr:** 039-041
Tillkomstår: 1939
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: En stående svart slät sten med polerad framsida med förhöjd text och ram. Stenen omges av en tempelgavel i grå sten. Gravvården flankeras av två cypresser.

Kvarter: 6 **Gravnr:** 045-047
Tillkomstår: 1925
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: Gjuten betonggurna på stensockel med nedsänkt text på stensockeln. Framför denna ligger en liten lutande sten med förhöjd text. Tidstypiska texter; på urnans sockel: "Mor 1866-1925" samt på den lilla stenen: "Lilla Doris".

Kvarter: 6 **Gravnr:** 048-050
Tillkomstår: 1900-1920-tal
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: Hög stående grå sten med släta ytor vilken avslutas med ett kors i den övre delen. Stenens text är försänkt och målad.

Kvarter: 6 **Gravnr:** 054-056
Tillkomstår: 1935
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: Hög smal stående sten i klassicistiskt utförande med profilerad överliggare och dekorerad med en förhöjd ängel. Stenen står på en stensockel. Framför denna en liggande sten med försänkt text. En gång av naturstensplattor leder fram till gravvården. Gravplatsen är den enda i kvarter 6 som har kvar sin omgärdning av låga häckar längs gravplatsens sidor.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 12(26)

Kvarter: 6 Gravnr: 086-088
Tillkomstår: 1910-1920-tal
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: Hög stående sten med spetsig topp på hög stensockel. På framsidan är texttrutan och ramen slätpolerade och svarta liksom utsmyckningen ovanför texten.

Kvarter: 6 Gravnr: 129-132
Tillkomstår: 1917
Urvalskriterium: Konstnärligt värde/ tidstypiska drag
Karaktäristik: En stående svart dubbelgravsten som består av två stenar med ett något smalare och lägre parti emellan dessa.

Kvarter: 7 Gravnr: 016-018
Tillkomstår: 1917
Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag
Karaktäristik: Stående hög svart sten på relativt hög sockel. Blankpolerad med försänkt och förgylld text, tunn grå ram. Utdrag ur texten: "A. G. Bloms Familjegrav, sonen Henrik *22/8 1896 +6/7 1917 å Garnisonssjukhuset vid Wisborgs slätt..."

Kvarter: 7 Gravnr: 019-021
Tillkomstår: 1917
Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag
Karaktäristik: Stående hög svart sten på relativt hög sockel. Blankpolerad med försänkt och förgylld text, tunn grå ram. (Likadan utformning som föregående gravvård) Utdrag ur texten: "J. Aronssons Familjegrav, sonen Olof *3/11 1896 +11/10 1917 å Garnisonssjukhuset vid Wisborgs slätt..." Två liggande mindre stenar intill den stående.

Kvarter: 7 Gravnr: 061-063
Tillkomstår: 1910-1920-tal
Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag
Karaktäristik: Liggande blankpolerad svart sten med förhöjd bakkant. Nedsänkt grå ram och skrivyta med förhöjd text. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Valmästare".

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 13(26)

Kvarter: 7 Gravnr: 064-066

Tillkomstår: 1919

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög sten med spetsig överdel och blankpolerad svart framsida med förgylld text. Ram, övriga sidor samt den profilerade höga sockeln är grå till kulören. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Gjutare".

Framför gravvården en steninramad planteringsyta samt en liggande liten gravsten med nedsänkt text och tunn ram.

Kvarter: 7 Gravnr: 067-069

Tillkomstår: 1910-1920-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög sten med spetsig överdel och blankpolerad svart framsida med förgylld text. Ram, övriga sidor samt den profilerade höga sockeln är grå till kulören. Två enkla liggande svarta stenar med polerade ovansidor och tunna grå ramar ligger framför den stående stenen. Plantering med stensatt kant mitt framför den stående stenen.

Kvarter: 7 Gravnr: 070-072

Tillkomstår: 1919

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög svart sten med samtliga sidor blankpolerade och med förgylld text. Stenen är något avsmalnande uppåt och har en pyramidformad avslutning i toppen. Även sockeln blankpolerad och försedd med förgylld text. Framför stenen finns en liggande grå slät sten utan text med upphöjt mittparti. I stenens fyra hörn finns lyftringar av järn. Tidstypisk titel: "Direktören".

Kvarter: 7 Gravnr: 151-153

Tillkomstår: 1904

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Grovt huggen grå sten med slät framsida försedd med en dekoration i form av ett stort kors som omges av en krans samt bladmotiv. Under dekorationen återfinns en försänkt och förgylld text.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 14(26)

Kvarter: 7 **Gravn:** 208-210

Tillkomstår: 1910-1920-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög svart gravsten av obeliskmodell med samtliga sidor blankpolerade. Toppen har pyramidformad avslutning. Sockeln är också blankpolerad på samtliga sidor och försedd med förgylld förhöjd text på framsidan.

Kvarter: 12 **Gravn:** 074

Tillkomstår: 1906

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Grovt huggen sten med slät slipad framsida med ett svart kors som omgärdas av svarta blommor på sidorna. Grå försänkt text.

Kvarter: 12 **Gravn:** 098

Tillkomstår: 1886

Urvalskriterium: Gjutjärn/ lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Høgt stående gjutjärnskors med ingjuten text. Utdrag ur texten: "Maskinisten Edvin Eriksson... Wänner reste wården". En av kyrkogårdens äldsta gravvårdar.

Kvarter: 12 **Gravn:** 126

Tillkomstår: 1904

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög svart stående sten med hög sockel och pyramidformad topp. Blankpolerad svart framsida med tunn grå ram. Försänkt och förgylld text. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Smeden".

Kvarter: 12 **Gravn:** 134

Tillkomstår: 1900-1910-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående hög och smal gråsvart sten med spetsig överdel. Tunn nedsänkt grå ram runt en svart framsida. Nedsänkt inskriptionsruta med förhöjd text. Symbol ovanför och girlandmotiv under inskriptionsrutan.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 15(26)

Kvarter: 12 **Gravnr:** 138

Tillkomstår: 1900-1910-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög stående svart sten på stensockel. Gravvården har slätslipad bred svart ram samt text i en central textruta med förhöjda bokstäver. Kors omgivet av två kvistar över texten och blomstermotiv under texten. Enligt platta på fundamentet är stenen tillverkad hos AB Bröderna Flinks gravstenshuggeri i Västervik.

Kvarter: 12 **Gravnr:** 149

Tillkomstår: 1903

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående svart sten med plan delvis slätslipad framsida. Ett centralt placerat kors med blomsterdekorationer på sidorna. Över korset finns en oval med försänkt text. Övriga sidor av gravstenen vågformiga. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Bessemärförman".

Kvarter: 13 **Gravnr:** 023

Tillkomstår: 1896

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Svart stående sten med spetsig överdel. En inskriptionsruta med förhöjda bokstäver och ovanför denna ett kors inritat i en blomsterkrans. Tunn grå ram runt framsidan. Grå stensockel. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Maskinisten".

Kvarter: 13 **Gravnr:** 026

Tillkomstår: 1896

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Rödrosa stående tämligen smal sten huggen i Gävlesandsten. Avsmalnande och avrundad uppåt. Texten är mycket svår att läsa. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Formslagaren". Lokal stenindustriprodukt.

Kvarter: 13 **Gravnr:** 029

Tillkomstår: 1897

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Liten enkel stående sten med rundad överdel och planslipad framsida. Tunn försänkt grå ram och försänkta bokstäver. Ovanför texten ett svart kors inskrivet i en cirkel. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Masmästaren".

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 16(26)

Kvarter: 13 Gravnr: 060

Tillkomstår: 1893

Urvalskriterium: Gjutjärn/ lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Högt stående gjutjärnskors (modell n:o 2 hos Skoglund & Olson, Gävle). Silverfärgade utsmyckningar och förhöjd text. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Smedsförmannen". Modern liggande gravvård framför.

Kvarter: 13 Gravnr: 073

Tillkomstår: 1891

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående svart sten med rundad överdel. Svart blankpolerad framsida med försänkt text samt ett kors inskrivet i en cirkel ovanför texten. I princip samma utformning som gravvård 13:029, fast större.

Kvarter: 13 Gravnr: 075

Tillkomstår: 1890-1910-tal

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Gjutjärnsurna (modell n:o 1 hos Skoglund & Olson, Gävle) med förgyllning och svart färg. Urnan står på en låg sockel.

Kvarter: 13 Gravnr: 106

Tillkomstår: 1890

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Rödgrå stående sten med blankpolerad framsida och profilerat överstycke med förhöjda sidopartier samt spetsigt mittparti. Försänkt text och ovanför denna ett kors inskrivet i en cirkel samt under texten tre stjärnor.

Kvarter: 13 Gravnr: 119

Tillkomstår: 1889

Urvalskriterium: Konstnärligt värde/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Konstnärligt utformad vågformig gravvård av sandsten med rundad överdel och plan textyta med rundad överdel. En slingrande blomsterranka inhuggen i stenen på vardera sidan om textytan. Gravstenen hade ursprungligen ett stenkors i toppen varav bara infästningen numer återstår. Gravstenarna 119-121 i kvarter 13 utgör tillsammans en helhet.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 17(26)

Kvarter: 13 Gravnr: 120

Tillkomstår: 1888

Urvalskriterium: Konstnärligt värde/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Konstnärligt utformad gravvård i form av en avbruten pelare av sandsten med inhuggna slingrande blomstermotiv runt pelaren. Avsmalnande bas med försänkt text. Gravstenarna 119-121 i kvarter 13 utgör tillsammans en helhet.

Kvarter: 13 Gravnr: 121

Tillkomstår: 1889

Urvalskriterium: Konstnärligt värde/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Konstnärligt utformad vågformig gravvård av sandsten med rundad överdel och plan textyta med rundad överdel. En slingrande blomsterranka inhuggen i stenen på vardera sidan om textytan. Gravstenen hade ursprungligen ett stenkors i toppen varav bara nederdelen numer återstår. Gravstenarna 119-121 i kvarter 13 utgör tillsammans en helhet.

Kvarter: 13 Gravnr: 131

Tillkomstår: 1887

Urvalskriterium: Gjutjärn/ lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Högt stående gjutjärnskors (modell n:o 2 hos Skoglund & Olson, Gävle). Förhöjd förgylld text och svarta målade utsmyckningar. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Stålverksarbetaren".

Kvarter: 14 Gravnr: 026

Tillkomstår: 1902

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Högt stående gjutjärnskors (modell n:o 3 hos Skoglund & Olson, Gävle). Silverfärgade utsmyckningar och inskriptionsplatta av metall. Korset står på en avfasad grå stensockel.

Kvarter: 14 Gravnr: 050

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Svart gjutjärnsurna (modell n:o 4 hos Skoglund & Olson, Gävle) med silverfärgade utsmyckningar. Svart kubisk sockel med blankpolerade sidor. Text på sockelns framsida med försänkta bokstäver omgivna av en tunn ram. Likadan som gravvård 14:055.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 18(26)

Kvarter: 14 **Gravnr:** 055

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Svart gjutjärnsurna (modell n:o 4 hos Skoglund & Olson, Gävle) med silverfärgade utsmyckningar. Svart kubisk sockel med blankpolerade sidor. Text på sockelns framsida med försänkta bokstäver omgivna av en tunn ram. Likadan som gravvård 14:050.

Kvarter: 14 **Gravnr:** 112

Tillkomstår: 1891

Urvalskriterium: Gjutjärn/ lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Högt stående gjutjärnkors (modell n:o 2 hos Skoglund & Olson, Gävle). Förhöjd förgylld text och svarta målade utsmyckningar. Utan sockel. Lokalhistoriskt intressant titel med anknytning till ortens bruksverksamhet: "Stålverksarbetare". Korset står ej på ursprunglig plats.

Kvarter: 14 **Gravnr:** 120

Tillkomstår: 1954

Urvalskriterium: Konstnärligt värde

Karaktäristik: Liggande platt grått stenkors i nivå med gräsmattan. Försänkt text.

Kvarter: 14 **Gravnr:** 137

Tillkomstår: 1900-1920-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkel stående grå sten med rundad överdel. Tidstypisk enkel text: "H.V. Mor och Far"

Kvarter: 14 **Gravnr:** 158

Tillkomstår: 1890-1920-tal

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Grön gjutjärnsurna med silverfärgade utsmyckningar vilken står direkt på marken. Saknar inskription.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 19(26)

Kvarter: 14 **Gravnr:** 161
Tillkomstår: 1890-1920-tal
Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag
Karaktäristik: Grön gjutjärnsurna på grovhuggen kubisk grå stensockel. Ingen inskription.

Kvarter: 15 **Gravnr:** 022
Tillkomstår: 1928
Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag
Karaktäristik: Stående gravvård av rödaktig sten med slät framsida försedd med försänkta och förgyllda bokstäver. Framför denna en svart gjutjärnsurna (modell n:o 2 hos Skoglund & Olson, Gävle).

Kvarter: 15 **Gravnr:** 034
Tillkomstår: 1928
Urvalskriterium: Konstnärligt värde
Karaktäristik: Stående grå sten med utsirad och genombruten överdel med randigt mönster. Försänkt text.

Kvarter: 15 **Gravnr:** 048
Tillkomstår: 1901
Urvalskriterium: Tidstypiska drag.
Karaktäristik: Järnkors av rör med oval textplatta fastskruvad mitt på korset. Texten mycket otydlig.

Kvarter: 15 **Gravnr:** 235
Tillkomstår: 1900-1930-tal
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: Enkel slät liggande grå sten med slät ram runt. Liten inskriptionsyta med ordet: "Mor" i förhöjd text. Solmotiv ovanför texten.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 20(26)

Kvarter: 15 Gravnr: 236

Tillkomstår: 1911

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkel svart stående sten med spetsig överdel. Låg sockel i samma material. Försänkt text: Lokalhistoriskt intressant och tidstypisk titel: "Banmästaredottern".

Kvarter: 16 Gravnr: 022

Tillkomstår: 1927

Urvalskriterium: Konstnärligt värde

Karaktäristik: Stående rödaktig sten med slät slipad framsida med spetsig överdel. Motiv med slät slipad kors och pergamentrulle på framsidan. På pergamentrullen återfinns stenens text försänkt.

Kvarter: 16 Gravnr: 059

Tillkomstår: 1916

Urvalskriterium: Hotad/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkelt lågt träkors med rundade korsändar. Oval textplatta med ingraverad text fastskruvad i korsets mitt.

Kvarter: 16 Gravnr: 060

Tillkomstår: 1917

Urvalskriterium: Hotad/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkelt lågt träkors med spetsiga korsändar. Oval textplatta med ingraverad text fastskruvad i korsets mitt.

Kvarter: 16 Gravnr: 129

Tillkomstår: 1916

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående sten på låg sockel med pyramidformad avslutning uppåt samt slät slipad ram och text i svart. Över texten ett slät slipat svart kors, övriga ytor matt grå.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 21(26)

Kvarter: 16 **Gravnr:** 130

Tillkomstår: 1915

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkel stående svart sten med spetsig avslutning uppåt. Slätslipad svart framsida med smal grå ram. Försänkt matt grå text.

Kvarter: 16 **Gravnr:** 131

Tillkomstår: 1910-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkel stående sten på låg sockel med spetsig överdel och samtliga sidor fint huggna. Slät upphöjd text och ram mot en matt grå bakgrund. Över texten ett svart kors. Fint huggen sockel i samma färg som stenen.

Kvarter: 16 **Gravnr:** 137

Tillkomstår: 1915

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående gråsvart sten utan synlig sockel med huggna sidor och ett slätslipat girlandmönster i jugendstil runt stenens text som är försänkt. Stenen har välvd överdel.

Kvarter: 16 **Gravnr:** 138

Tillkomstår: 1915

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkel stående grå sten på låg sockel med slätslipad framsida. Stenen har spetsig topp och försänkt text. Framför stenen ligger en liten modernare gravsten från 1952.

Kvarter: 17 **Gravnr:** 242

Tillkomstår: 1913

Urvalskriterium: Lokalthistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Enkel relativt hög svart sten med spetsig överdel och slätslipad framsida med text utan dekorationer. Texten som är försänkt är av stort lokalthistoriskt intresse då den i hög grad har anknytning till dåtida arbetsförhållanden vid Sandvikens järnverk. Den lyder: "H. H. Martinmuraren L. F. Bohlin * 7/8 1855 + genom olycksfall den 6/5 1913". Stenen står på en låg sockel.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 22(26)

Kvarter: 17 **Gravnr:** 246

Tillkomstår: 1913

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Relativt hög gråsvart sten med spetsig topp och slät framsida med tunn svart blank ram. Textruta med försänkta bokstäver. Titel: "Tapetseraren". Över texten ett kors omgivet av bladverk. Låg sockel.

Kvarter: 17 **Gravnr:** 247

Tillkomstår: 1913

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög stående grå sten med spetsig överdel, grovt huggna sidor och slät framsida vilken omgärdas av en tunn slät ram. Motiv i jugendstil med krans och lövornament samt försänkt text. Låg sockel.

Kvarter: 17 **Gravnr:** 248

Tillkomstår: 1910-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Liten enkel liggande svart sten med upphöjd ram, text samt kors till vänster som omges av ett slingrande bladverk.

Kvarter: 17 **Gravnr:** 271

Tillkomstår: 1900-1910-tal

Urvalskriterium: Konstnärligt värde

Karaktäristik: Litet stålkors med trädetaljer på korsändarna. Rektangulär textplatta av metall i korsets mitt.

Kvarter: 17 **Gravnr:** 273

Tillkomstår: 1910

Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Hög svart stående blankpolerad sten med pyramidformad topp. Stenen har relativt nyligen vänts och den tidigare framsidan är numer vänd mot häcken. Den nya framsidan har utformats som en exakt kopia av den gamla vad gäller decorationen som i detta fall består av ett stort kors inskrivet i en cirkel. Texten är försänkt och förgyllt. I denna grav är August Flink som grundade Sandvikens metodistförsamling gravsatt.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 23(26)

Kvarter: 17 **Gravnr:** 275
Tillkomstår: 1910-1930-tal
Urvalskriterium: Hotad/ tidstypiska drag
Karaktäristik: Enkelt litet stående träkors med spetsiga avslutningar. I korsets mitt sitter en rektangulär svart inskriptionsplatta av metall med ett grått mönster.

Kvarter: 18 **Gravnr:** 151
Tillkomstår: 1922
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: Liten enkel stående sten med rundad överdel. Dekoreras med symbolerna för tro, hopp och kärlek på den övre delen. Svarta blankpolerade symboler, ram och textruta. Text och övriga ytor på framsidan matta.

Kvarter: 18 **Gravnr:** 153
Tillkomstår: 1910-1920-tal
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: Gjuten betongurna på ett kubiskt gjutet fundament. Texten "Mor" med försänkta bokstäver återfinns på fundamentet.

Kvarter: 18 **Gravnr:** 182
Tillkomstår: 1900-1920-tal
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktäristik: Mycket liten svart blankpolerad sten med raka kanter. Text: "Olga" med försänkta matta bokstäver.

Kvarter: 18 **Gravnr:** 265
Tillkomstår: 1900-1920-tal
Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag
Karaktäristik: Grön gjutjärnsurna som står på en relativt grovhuggen grå stensockel utan text.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 24(26)

Kvarter: 19 **Gravnr:** 044

Tillkomstår: 1951

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Liten stående sten med spetsig överdel. Slät framsida med blankpolerad förhöjd ram, text samt kors ovanför texten. Framför stenen en dubbel rad av stenplattor.

Kvarter: 19 **Gravnr:** 230

Tillkomstår: 1910-1920-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Liten stående sten med spetsig överdel. Blankpolerad framsida med försänkt matt grå text samt över texten en grå matt stjärna.

Kvarter: 19 **Gravnr:** 245

Tillkomstår: 1910-1920-tal

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Rektangulär liggande sten i nivå med marken med slät ram och slätputsade mönsterdetaljer. Förhöjd text.

Kvarter: 19 **Gravnr:** 273

Tillkomstår: 1918

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående järnkors med runda korsarmar. En oval inskriptionsplatta placerad vid korsets mitt.

Kvarter: 19 **Gravnr:** 280

Tillkomstår:

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående litet gjutet kors med textplatta av metall.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 25(26)

Kvarter: 20 **Gravnr:** 124

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Grön gjutjärnsurna på kubisk grå grovhuggen stensockel.

Kvarter: 20 **Gravnr:** 128

Tillkomstår: 1921

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoriskt intresse

Karaktäristik: Stående hög grå sten med grovt huggna sidor och slätare framsida. Sned avslutning uppåt. Två nedsänkta inskriptionsfält; ett ovalt och under detta ett fyrkantigt. Texten är både av person- och lokalhistoriskt intresse. "Järnsvarvaren K. J. Eriksson *7/11 1846 +30/11 1921. Ihågkommes med tacksamhet av Sandvikens missionsförsamling som en av dess grundläggare".

Kvarter: 20 **Gravnr:** 139

Tillkomstår: 1910-1920-tal

Urvalskriterium: Konstnärligt värde

Karaktäristik: Gjuten betongurna i form av en grekisk urna med två uppböjda handtag. Urnan står på en sockel av röd sten.

Kvarter: 20 **Gravnr:** 193

Tillkomstår: 1900-1920-tal

Urvalskriterium: Gjutjärn/ tidstypiska drag

Karaktäristik: Svart gjutjärnsurna. (Modell från Skoglund & Olson, Gävle). Urnan står direkt på marken. Framför den en liggande enkel grå gravsten, grovt huggen utan ram, men med förhöjd text.

Kvarter: 20 **Gravnr:** 196

Tillkomstår: 1919

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Relativt hög gråsvart sten med avrundad överdel. Framsida med slät slipat svart kors och blomstermotiv i jugendstil. Förgylld text i korset. Titel: "Glasmästaren".

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

SANDVIKENS GAMLA KYRKOGRÅRD

BILAGA 26(26)

Kvarter: 20 **Gravnr:** 258

Tillkomstår: 1916

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Stående relativt hög sten med grovhuggna sidor och slät framsida samt spetsig överdel. Nedsänkt text. Titel: "Muraren".

Kvarter: 20 **Gravnr:** 261

Tillkomstår: 1916

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktäristik: Relativt hög svart sten med pyramidformad avslutning uppåt. Slätlipad framsida med en stjärnbeprydd valvbåge med pelare och bas kring ett centralt kors. Under korset återfinns texten, som i likhet med övriga dekorationer är försänkt.

Södra Strandgatan 20, Box 746, 801 28 Gävle
Tfn 026-65 56 00 www.lansmuseetgavleborg.se